

MASTER'S THESIS

De vordering benadeelde partij

Een onderzoek naar de problemen bij het bepalen van de omvang van de civielrechtelijke schadevergoeding in de strafprocedure

Vrolijk, D.

Award date:
2022

Awarding institution:
Department of Private Law

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 26. Sep. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

Naam: Dolinda Vrolijk

Student nummer: 852067518

Begeleider: Dhr. J. Ebbinga

Naam examinerator: Dhr. J. Rinkes

Woonplaats: Den Haag

E-mailadres: dolindavrolijk@gmail.com

Telefoonnummer: 06-53557528

Aantal woorden: 16.026

Datum inleveren: 8 februari 2022

De vordering benadeelde partij

Een onderzoek naar de problemen bij het bepalen van de omvang van de civielrechtelijke schadevergoeding in de strafprocedure

Inhoud

1.	Inleiding	1
2.	Overzichtsarrest	4
2.1.	Inleiding	4
2.2.	<i>Overzichtsarrest</i>	4
2.2.1.	Casus.....	4
2.2.2.	Hoge Raad.....	4
2.2.3.	Analyse	6
2.2.4.	Literatuur.....	6
2.3.	Zaakschade	8
2.3.1.	Inleiding	8
2.3.2.	Hoge Raad.....	8
2.3.3.	Analyse	9
2.3.4.	Literatuur.....	9
2.4.	Materiële letselschade	11
2.4.1.	Inleiding	11
2.4.2.	Hoge Raad.....	11
2.4.3.	Analyse	11
2.4.4.	Literatuur.....	12
2.5.	Immateriële schade	14
2.5.1.	Inleiding	14
2.5.2.	Hoge Raad.....	15
2.5.3.	Analyse	16
2.5.4.	Literatuur.....	18
2.6.	Secundaire slachtoffers van misdrijven.....	21
2.6.1.	Inleiding	21
2.6.2.	Hoge Raad.....	23
2.6.3.	Analyse	24
2.6.4.	Literatuur.....	24
2.7.	Conclusie	27
2.7.1.	Algemeen.....	27
2.7.2.	Zaakschade	27
2.7.3.	Materiële letselschade	27
2.7.4.	Immateriële schade.....	28
2.7.5.	Secundaire slachtoffers van misdrijven.....	30
3.	Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering.....	31

3.1.	Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering.....	31
3.2.	Advies Raad voor de Rechtspraak	32
3.3.	Literatuur.....	32
3.4.	Conclusie	34
4.	Conclusie	35
4.1.	Inleiding.....	35
4.2.	Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering en overige verbeteringsvoorstellen.....	40
4.3.	Afsluitende opmerkingen.....	43
5.	Literatuurlijst	44

1. Inleiding

Het slachtoffer van strafbare feiten is sinds de invoering van de *Wet Terwee*¹ en de *Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer*² niet meer weg te denken uit het strafrecht. Voorheen was het slachtoffer een bijkomstigheid in het strafrecht, waarbij zij alleen getuige waren in de strafzaak.³ Sinds de invoering van de *Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer* is het slachtoffer procesdeelnemer binnen het strafproces.⁴ Slachtoffers hebben een aantal rechten gekregen binnen de strafprocedure, waaronder de mogelijkheid om een vordering benadeelde partij in te dienen.⁵ De vordering benadeelde partij biedt slachtoffers, familieleden en derden die schade hebben geleden als gevolg van een strafbaar feit, de mogelijkheid om de door hen geleden schade te vorderen binnen het strafproces.⁶

De positie van het slachtoffer is geregeld in artikel 51a-51h Sv. De mogelijkheid om een vordering benadeelde partij in te dienen tijdens de strafprocedure is wettelijk vastgelegd in artikel 51f lid 1 Sv en luidt als volgt: “*degene die rechtstreeks schade heeft geleden door een strafbaar feit, kan zich ter zake van zijn vordering tot schadevergoeding als benadeelde partij voegen in het strafproces.*”

Bij deze procedure dienen civiele rechtsregels te worden toegepast.⁷ De strafprocedure van de verdachte en de civielrechtelijke schadevordering van het slachtoffer worden op één zitting behandeld.⁸ Dit voorkomt dat het slachtoffer twee aparte procedures moet doorlopen voor de afhandeling van een gebeurtenis.⁹

In het strafproces staat de civiele aansprakelijkheid van de verdachte in beginsel vast in het geval van een veroordeling.¹⁰ Immers, volgens artikel 6:162 lid 2 BW is er sprake van een onrechtmatige daad indien een verdachte is veroordeeld voor een strafbaar feit. Daardoor is de vaststelling van de omvang van de schadevergoeding het belangrijkste civielrechtelijke onderdeel van de vordering benadeelde partij.¹¹ De vordering benadeelde partij wordt in de strafprocedure dan ook een *schadebegrotingsprocedure* genoemd.¹²

De vordering benadeelde partij is geïntroduceerd door de wetgever om slachtoffers van misdrijven een laagdrempelige mogelijkheid te bieden om hun schade te vorderen binnen het strafproces. Indien een vordering niet-ontvankelijk wordt verklaard heeft dit ernstige gevolgen

¹ *Aanvulling van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering, de Wet voorlopige regeling schadefonds geweldsmisdrijven en andere wetten met voorzieningen ten behoeve van slachtoffers van strafbare feiten* (hierna: *Wet Terwee*). *Kamerstukken II* 1989/1990, 21345, 3 (MvT).

² *Wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces* (hierna: *Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer*). *Kamerstukken II* 2005/2006, 30143, 3 (MvT).

³ *Kamerstukken II* 1989/1990, 21345, 3, p. 1 (MvT).

⁴ *Kamerstukken II* 2004/2005, 30143, 3, p. 1-2 (MvT).

⁵ *Kamerstukken II* 1989/1990, 21345, 3, p. 7 en 9 (MvT).

⁶ Artikel 51f Sv.

⁷ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1.

⁸ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1.

⁹ *Kamerstukken II* 1989/1990, 21345, 3, p. 8-9 (MvT).

¹⁰ Er bestaan potentiële problemen bij het vaststellen van de civiele aansprakelijkheid van de verdachte. Een voorbeeld hiervan is een veroordeling voor heling, waar de vraag rijst of de heler of de diefstalpleger aansprakelijk is voor de schade van het slachtoffer. Dergelijke problemen kunnen civielrechtelijk opgevangen worden door artikel 6:102 BW jo. artikel 6:166 BW. Zie verder: Felix 2019, p. 851. Zie ook: Hartlief 2021, p. 20-21.

¹¹ Felix 2019, p. 851.

¹² Felix 2019, p. 851.

voor het slachtoffer.¹³ Het slachtoffer moet zich dan richten tot de burgerlijke rechter voor schadevergoeding. Voor een slachtoffer is het derhalve financieel gunstiger om een vordering in te dienen tijdens de strafprocedure. Een bijkomend voordeel is dat het slachtoffer niet verplicht is op de zitting te verschijnen en daardoor confrontatie met de verdachte kan vermijden.¹⁴ Bovendien ligt de verantwoordelijkheid voor het verhalen van de toegekende schadevordering bij het Centraal Justitieel Incasso Bureau en kan het slachtoffer in aanmerking komen voor een voorschot van de overheid.¹⁵ Veel slachtoffers wenden zich daarom niet tot de burgerlijke rechter voor de vergoeding van de door hen geleden schade.¹⁶

De hybride opzet van een gecombineerde straf- en civiele procedure is niet zonder problemen. De rechten van de verdachte en het slachtoffer staan in deze opzet op gespannen voet. Enerzijds heeft de verdachte belangrijke rechten zoals het zwijgrecht, anderzijds heeft het slachtoffer groot belang bij het verhalen van geleden schade op de verdachte.

Voorheen kon de strafrechter een vordering niet-ontvankelijk verklaren indien deze niet eenvoudig van aard was.¹⁷ Sinds 1 januari 2011 is het ontvankelijkheidscriterium aangepast waarbij als nieuw criterium geldt dat de vordering benadeelde partij geen onevenredige belasting van het strafgeding mag opleveren.¹⁸ Het ontvankelijkheidscriterium is hoofdzakelijk aangepast vanuit het oogpunt van efficiëntie. Indien meer vorderingen binnen de strafprocedure worden behandeld heeft dit tot gevolg dat er minder civiele procedures nodig zijn.¹⁹ Sinds de wetwijziging behandelt de strafrechter steeds meer (complexe) vorderingen binnen de strafprocedure. Momenteel gaat het jaarlijks om circa 36.000 vorderingen.²⁰ De strafrechter moet derhalve steeds vaker complexe civiele normen toepassen terwijl de expertise van de strafrechter juist bij het strafrecht ligt.²¹ Bij complexe vorderingen gaat de strafrechter vaak over tot een niet-ontvankelijkheidsverklaring.

De Hoge Raad heeft in 2019 door middel van het *Overzichtsarrest* beoogd om duidelijkheid te verschaffen over de toepasselijke civielrechtelijke normen voor het bepalen van de omvang van de vordering benadeelde partij.²² De Hoge Raad erkent dat het beoordelen van de vordering benadeelde partij binnen de strafprocedure de strafrechter voor complexe afwegingen kan stellen. De Hoge Raad geeft in het *Overzichtsarrest* specifieke aandachtspunten voor het bepalen van de omvang van zaakschade, immateriële schade en schade van secundaire slachtoffers.²³

Ook in de literatuur wordt gesteld dat zich bij het vaststellen van de omvang van de schade van de vordering benadeelde partij problemen voordoen.²⁴ Daarnaast constateert ook de wetgever dat er zich problemen bij het bepalen van de omvang van de vordering benadeelde partij binnen de strafprocedure voordoen. Met name vorderingen van slachtoffers van

¹³ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1.

¹⁴ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

¹⁵ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 39.

¹⁶ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

¹⁷ Artikel 361 lid 3 Sv (oud)

¹⁸ Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer. *Kamerstukken II* 2004/2005, 30143, 3 (MvT).

¹⁹ *Kamerstukken II* 2005/2006, 30143, 7, p. 10.

²⁰ Rapport *Financiële consequenties voor de Staat van toepassing Voorschotregeling*, pg. 6-7.

²¹ Janssen 2020, p. 2398.

²² HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*).

²³ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*).

²⁴ Zie voor een analyse van de opvattingen in de literatuur hoofdstuk 2.

gewelds- of zedenmisdrijven worden regelmatig niet-ontvankelijk verklaard binnen de strafprocedure, omdat zij relatief vaak letselschade betreffen.²⁵ De wetgever beoogt met het ingediende Wetsvoorstel Innovatie strafvordering de niet-ontvankelijkheidsverklaringen van letselschadevorderingen te beperken.²⁶

De vordering benadeelde partij is derhalve nog volop in ontwikkeling. De voortdurende discussie vormt dan ook de aanleiding om te onderzoeken wat de huidige stand van zaken is bij het vaststellen van de omvang van de schadevergoeding binnen de strafprocedure. Deze scriptie beoogt te analyseren welke civielrechtelijke normen van toepassing zijn op het beoordelen van de omvang van de schade en beoogt tevens te analyseren of het *Overzichtsarrest* een adequate oplossing biedt voor de gesignaleerde problemen. Daarnaast wordt onderzocht of het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering en aanvullende verbeteringsvoorstellen uit de literatuur een oplossing kunnen bieden.

De probleemstelling luidt derhalve: *Biedt het Overzichtsarrest een adequate oplossing voor de problemen bij het bepalen van de omvang van de civielrechtelijke schadevergoeding van slachtoffers in de strafprocedure?*

De gebruikte methode voor deze scriptie is een literatuur- en jurisprudentieonderzoek.

In hoofdstuk 2 wordt onderzocht welke civielrechtelijke normen volgens het *Overzichtsarrest* van toepassing zijn op het bepalen van de omvang van de schadevergoeding van slachtoffers binnen het strafproces. In hoofdstuk 2 wordt tevens geanalyseerd welke problemen de literatuur signaleert en welke verbeteringsvoorstellen de literatuur voorstelt.

In hoofdstuk 3 zal het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering worden onderzocht. Daarbij wordt geanalyseerd hoe de wetgever beoogt onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen bij letselschadevorderingen van slachtoffers van gewelds- en zedenmisdrijven te voorkomen. In hoofdstuk 3 komt ook de reactie van de Raad voor Rechtspraak en de literatuur op het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering aan de orde.

Hoofdstuk 4 bevat de conclusie. Daarin zal tevens aan de orde komen of het *Overzichtsarrest* en het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen en overige in de literatuur gesignaleerde problemen ten aanzien van de vordering benadeelde partij kan ondervangen.

²⁵ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

²⁶ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

2. Overzichtsarrest

2.1. Inleiding

In hoofdstuk 2 staat een analyse van de door de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* genoemde normen ten aanzien van het bepalen van de omvang van de schadevergoeding centraal. In paragraaf 2.2. wordt nader ingegaan op de problemen die de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* signaleert ten aanzien van het bepalen van de omvang van de schade in het strafproces. Ten aanzien van de door de Hoge Raad en de wetgever specifiek benoemde schadesoorten (zaakschade, materiële letselschade, immateriële schade en schade van secundaire slachtoffers) zal in de paragrafen 2.3 tot 2.6 per schadesoort worden onderzocht welke civielrechtelijke normen van toepassing zijn. Bij elke schadesoort zal tevens onderzocht worden welke problemen in de literatuur worden gesignaleerd en welke verbeteringsvoorstellen de literatuur aandraagt. In paragraaf 2.7 zal worden geconcludeerd of het *Overzichtsarrest* een oplossing biedt voor de gestelde problemen.

2.2. *Overzichtsarrest*

2.2.1. Casus

De verdachte in het Overzichtsarrest is door het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden veroordeeld voor het medeplegen van hennepsteelt, diefstal van elektriciteit en beschadiging aan een woning.²⁷ De eigenaar van de woning waar de hennepkwekerij is aangetroffen stelt de verdachte aansprakelijk voor onder andere de vernielingen binnen de woning, de verwijderingskosten van de hennepkwekerij, schoonmaakkosten en gemiste huurinkomsten.²⁸ Aangezien de eigenaar niet alle kosten voor de herstelwerkzaamheden kon betalen is een deel van de ingediende schadeposten geschat.²⁹ Het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden heeft een groot deel van de schadeposten toegewezen.³⁰ De raadsman van de verdachte stelt dat de geschatte schadeposten niet aan de benadeelde partij toegekend dienen te worden, omdat ze in onvoldoende mate zijn onderbouwd en hierdoor nader onderzoek nodig is.³¹ Verder wordt door de raadsman gesteld dat de vordering gezien de omvang beter behandeld kan worden binnen de civiele procedure.³²

2.2.2. Hoge Raad

Opvallend is dat het *Overzichtsarrest* geen baanbrekende zaak betreft. Zowel de tenlastegelegde feiten, namelijk hennepsteelt, diefstal en beschadiging, als de ingediende vordering van de benadeelde partij zijn te omschrijven als doorsnee in strafrechtzaken.³³ De Hoge Raad heeft het *Overzichtsarrest* aangegrepen om duidelijkheid te verschaffen over de toepasselijke civielrechtelijke normen in de strafprocedure. De Hoge Raad overweegt dan ook het volgende:

²⁷ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 3.2.1.

²⁸ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 3.3.1.

²⁹ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 3.3.2.

³⁰ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 3.3.3.

³¹ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 3.3.2.

³² HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 3.3.2.

³³ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 3.2.1 jo. 3.3.1.

Het bieden van die eenvoudige en laagdrempelige procedure tot schadeloosstelling van de benadeelde partij kan de strafrechter voor complexe afwegingen stellen, nu de rechter ervoor moet zorgen dat daarbij zowel de materiële, civielrechtelijke voorschriften als de processuele regels en waarborgen die gelden bij de beoordeling van een vordering van een benadeelde partij in acht worden genomen, terwijl de rechter daarnaast heeft te oordelen over de in de strafzaak zelf aan de orde zijnde vragen.³⁴

De Hoge Raad noemt als belangrijkste reden voor het *Overzichtsarrest*:

Mede gelet op het grote belang dat benadeelde partijen erbij hebben op een eenvoudige wijze schadeloos gesteld te worden voor de schade die zij door een strafbaar feit hebben geleden, beoogt deze uiteenzetting ook te voorkomen dat de strafrechter vaker dan nodig gebruikmaakt van zijn bevoegdheid een benadeelde partij in haar vordering niet-ontvankelijk te verklaren omdat hij vindt dat de behandeling daarvan een onevenredige belasting van het strafgeding zou opleveren.³⁵

De Hoge Raad geeft in het *Overzichtsarrest* allereerst een algemene uiteenzetting over de wijze waarop de strafrechter de omvang van de schade moet beoordelen:

Vermogensschade kan zowel geleden verlies als gederfde winst omvatten (art. 6:96, eerste lid, BW). Zij bestaat uit de daadwerkelijke verandering die het vermogen van de benadeelde partij door het strafbare feit heeft ondergaan. Uitgangspunt is dus de vergoeding van de concreet geleden schade.³⁶

Uit artikel 6:95 BW vloeit voort dat schade bestaat uit vermogensschade en ander nadeel voor zover de wet op vergoeding hiervan recht geeft (immateriële schadevergoeding ex. artikel 6:106 BW). Bij vermogensschade wordt de omvang van de schade in beginsel concreet begroot. Bij immateriële schade wordt de omvang van de schade naar billijkheid beoordeeld ex. artikel 6:106 BW. De Hoge Raad wijst de strafrechter op de civielrechtelijke bevoegdheden waar deze gebruik van kan maken tijdens het bepalen van de omvang van de schadevergoeding. De Hoge Raad overweegt daarbij:

{...} begroot de rechter de schade op de wijze die het meest met de aard ervan in overeenstemming is. Indien de omvang van de schade zonder nader onderzoek dat een onevenredige vertraging van het strafgeding zou opleveren, niet nauwkeurig kan worden vastgesteld, kan die omvang in veel gevallen worden geschat (art. 6:97 BW).³⁷

De Hoge Raad wijst de strafrechter tevens op de mogelijkheid om de vordering benadeelde partij te splitsen:

Het staat de rechter vrij in zijn oordeel over een vordering van de benadeelde partij gedeeltelijk een inhoudelijke beslissing te nemen in de vorm van een toe- of afwijzing, en de vordering voor het resterende deel niet-ontvankelijk te verklaren. Een dergelijke splitsing van de vordering maakt het voor de strafrechter mogelijk te beslissen over dat deel van de vordering waarvan de behandeling niet een onevenredige belasting van het strafgeding

³⁴ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1.

³⁵ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1.

³⁶ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.2.

³⁷ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.7.

*oplevert, terwijl de benadeelde partij het resterende deel van haar vordering aan de burgerlijke rechter kan voorleggen.*³⁸

2.2.3. Analyse

De Hoge Raad wijst de strafrechter bij het vaststellen van vermogensschade expliciet op de mogelijkheid om ex. artikel 6:97 BW de schade te schatten als deze niet nauwkeurig kan worden vastgesteld. Door gebruik te maken van zijn schattingsbevoegdheid kan de strafrechter een niet-ontvankelijkheidsverklaring voorkomen. Het kan zich voordoen dat het schatten van de schade onvoldoende is om een niet-ontvankelijkheidsverklaring te voorkomen bij complexe vorderingen. De Hoge Raad wijst de strafrechter op de mogelijkheid om in dergelijke gevallen de vordering benadeelde partij te splitsen. De strafrechter kan dan de schadeomvang beoordelen van het deel van de vordering dat geen onevenredige belasting van het strafgeding oplevert. Het overige deel van de vordering dient niet-ontvankelijk verklaard te worden. Door de vordering te splitsen krijgt het slachtoffer een deel van de geleden schade vergoed. Indien gewenst kan het slachtoffer het niet-ontvankelijke deel van de vordering verhalen op de verdachte bij de civiele rechter.

2.2.4. Literatuur

Schipper stelt: “*Het Overzichtsarrest laat ruimte over voor verduidelijking en heroverweging.*”³⁹ Volgens Schipper zijn veel belangrijke vraagstukken nog onbeantwoord gebleven in het *Overzichtsarrest*. De Hoge Raad dient volgens Schipper onder andere de vergoeding van de proceskosten van slachtoffers en de verhouding tussen shockschade en affectieschade nader toe te lichten.⁴⁰ Schipper merkt tevens op dat er door deze onduidelijkheden een verschil is ontstaan tussen slachtoffers die een vordering benadeelde partij kunnen indienen in het strafrecht en slachtoffers die zijn aangewezen op het burgerlijk recht.⁴¹ Schipper stelt dat deze onduidelijkheden ervoor zorgt dat slachtoffers die een vordering benadeelde partij kunnen indienen in het strafrecht een hogere compensatie ontvangen.⁴² Dit kan volgens Schipper worden opgelost indien de Hoge Raad een uitgebreidere motivering geeft voor bepaalde vraagstukken en indien de strafrechter de overweging van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* volgt dat het materiele burgerlijk recht het uitgangspunt is van de vordering benadeelde partij.⁴³

Lindenbergh stelt dat slachtoffers vaak verontwaardigd zijn over de concrete schadebegroting van de strafrechter.⁴⁴ De zeer nauwkeurige schadebegroting sluit volgens Lindenbergh *slecht aan bij de belevingswereld* van slachtoffers.⁴⁵ Lindenbergh en Schijns wijzen de strafrechter al voor het *Overzichtsarrest* op de grote vrijheid die hem toekomt om schade te schatten, indien deze niet nauwkeurig kan worden begroot.⁴⁶ Lindenbergh stelt dat de strafrechter “*zijn rechterlijke vrijheid wat royaler zou mogen benutten*”. Volgens Lindenbergh kan de

³⁸ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.4.

³⁹ Schipper 2019, p. 261.

⁴⁰ Schipper 2019, p. 261.

⁴¹ Schipper 2019, p. 261.

⁴² Schipper 2019, p. 261.

⁴³ Schipper 2019, p. 261.

⁴⁴ Lindenbergh 2014, p. 2700.

⁴⁵ Lindenbergh 2014, p. 2701.

⁴⁶ Zie o.a. Lindenbergh 2014, pg. 2700, Schijns 2015, p. 38.

strafrechter aannemelijke vermogensschade beter schatten in plaats van *de begroting van deze schadepost uit de weg te gaan*.⁴⁷ Dit voorkomt volgens Lindenbergh dat een aannemelijke vordering niet-ontvankelijk wordt verklaard omdat deze niet nauwkeurig kan worden begroot.⁴⁸ Lindenbergh stelt ook voor dat de strafrechter een minder concrete schadebegroting zou moeten toepassen nu dit leidt tot de verontwaardiging van slachtoffers. Daarentegen stellen Felix en Schild na het *Overzichtsarrest* dat de strafrechter deze bevoegdheid al royaal benut binnen de strafprocedure.⁴⁹

⁴⁷ Lindenbergh 2014, p. 2700.

⁴⁸ Lindenbergh 2014, p. 2701.

⁴⁹ Felix 2019, p. 852.

2.3. Zaakschade

2.3.1. Inleiding

Het Burgerlijk Wetboek maakt in de artikel 6:95 e.v. BW geen onderscheid tussen vormen van vermogensschade. In de civielrechtelijke dogmatiek wordt vermogensschade onderverdeeld in drie categorieën: personenschade, zaakschade en zuivere vermogensschade.⁵⁰ Zaakschade is een vorm van vermogensschade waarbij het vermogen van de benadeelde partij aangetast wordt door de beschadiging of het verlies van een zaak.^{51,52}

Uitgangspunt van het schadevergoedingsrecht is dat het slachtoffer zoveel mogelijk geplaatst wordt in de situatie waarin hij zonder het strafbare feit zou hebben bekeerd.⁵³ Daartoe wordt er in beginsel bij vermogensschade een concrete schadebegroting toegepast.⁵⁴ In het *Groningen-arrest* overweegt de Hoge Raad dat uit artikel 6:97 BW volgt dat schade wordt begroot op de wijze die het meest in overeenstemming is met de aard ervan.⁵⁵ In bijzondere gevallen kan hierop een uitzondering worden gemaakt indien praktische gronden of billijkheid een abstractere schadeberekening rechtvaardigen.⁵⁶ Deze schadebegroting dient te worden vastgesteld met inachtneming van alle omstandigheden van het geval.⁵⁷

De schadebegroting van zaakschade vormt op de concrete schadebegroting een uitzondering. Bij zaakschade dient een abstracte schadebegroting te worden toegepast, de schade dient te worden vastgesteld aan de hand van *objectieve herstelkosten*.⁵⁸ Daarbij is niet van belang of het slachtoffer daadwerkelijk overgaat tot het herstel van de zaak.⁵⁹ De objectieve herstelkosten dienen enkel als maatstaf voor de waardevermindering van de zaak.⁶⁰ Indien herstel niet mogelijk of verantwoord is, of in het geval van zaakverlies, wordt de schade-omvang vastgesteld aan de hand van de marktwaarde van het goed, dit is de waarde van het goed in het economische verkeer.⁶¹

2.3.2. Hoge Raad

De Hoge Raad stelt het volgende over het bepalen van de omvang van zaakschade in strafzaken:

Bij beschadiging of verlies van een zaak kan in veel gevallen worden gekozen voor berekening van de schade uitsluitend aan de hand van de (vervangings)waarde van die zaak in het economisch verkeer (abstracte schadeberekening). Indien het een beschadigde zaak betreft waarvan herstel mogelijk en economisch verantwoord is, zal het geldbedrag waarin de waardevermindering van de zaak kan worden uitgedrukt in het algemeen gelijk zijn aan de –

⁵⁰ Hartlief 2021, p. 270.

⁵¹ Hartlief 2021, p. 271.

⁵² Zoals een gebroken ruit na een woninginbraak of beschadigde kleding na een mishandeling.

⁵³ Asser/Sieburgh 6-II 2017/149

⁵⁴ Hartlief 2021, p. 278.

⁵⁵ HR 19 juli 2019, ECLI:NL:HR:2019:1278, RvdW 2019/914 (*Groningse aardbevingsschade*), r.o. 2.11.3.

⁵⁶ HR 19 juli 2019, ECLI:NL:HR:2019:1278, RvdW 2019/914 (*Groningse aardbevingsschade*), r.o. 2.11.3.

⁵⁷ HR 19 juli 2019, ECLI:NL:HR:2019:1278, RvdW 2019/914 (*Groningse aardbevingsschade*), r.o. 2.11.3.

⁵⁸ Hartlief 2021, p. 280.

⁵⁹ Hartlief 2021, p. 280.

⁶⁰ Hartlief 2021, p. 280.

⁶¹ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.2.

naar objectieve maatstaven berekende – herstelkosten. Indien herstel van de zaak niet meer mogelijk of niet verantwoord is en in geval van zaakverlies, wordt de waarde van de zaak vergoed. Ook in andere, bijzondere gevallen kan – zowel op praktische gronden als om redenen van billijkheid – een uitzondering op voornoemd uitgangspunt van concrete schadeberekening worden aanvaard.⁶²

2.3.3. Analyse

Bij zaakschade vorderingen is het voornaamste probleem dat deze door de strafrechter onnodig niet-ontvankelijk verklaard worden. Zaakschade is een veelvoorkomende schadesoort in het strafrecht. Door zoveel mogelijk zaakschade vorderingen af te handelen in het strafrecht kan voorkomen worden dat er onnodig civiele procedures worden opgestart.

De strafrechter zal aan de hand van de richtlijnen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* de omvang van zaakschade in de meeste strafzaken kunnen vaststellen op basis van de herstelkosten of de marktwaarde van het goed. In veel strafzaken zal er niet snel sprake zijn van bijzondere omstandigheden zoals in het *Groningen-arrest*.

De Hoge Raad attendeert de strafrechter in het *Overzichtsarrest* op de abstracte schadebegroting die toepast dient te worden bij zaakschade. In tegenstelling tot andere vormen van vermogensschade hoeft er bij zaakschade geen concrete schadebegroting plaats te vinden. De omvang van de zaakschade wordt vastgesteld aan de hand van de objectieve herstelkosten. Dit kan eenvoudig worden onderbouwd door het slachtoffer door middel van een offerte. De daadwerkelijke herstelkosten en de daadwerkelijke geleden schade hoeven hierin niet meegenomen te worden. Immers is het slachtoffer niet verplicht tot het daadwerkelijk overgaan van het herstellen van de zaakschade.

De Hoge Raad wijst de strafrechter bij het vaststellen van vermogensschade op zijn bevoegdheid om de schade te schatten. Indien de strafrechter de schadeomvang niet nauwkeurig kan vaststellen dan kan deze de schade schatten. De aandachtspunten van de Hoge Raad bieden dan ook een eenvoudige en geschikte oplossing voor de onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen bij zaakschade. Door een abstracte schadebegroting toe te passen en vaker gebruik te maken van zijn schattingsbevoegdheid kan de strafrechter onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen voorkomen. In de gevallen waarin een deel van de vordering alsnog te complex is, heeft de strafrechter de mogelijkheid om de vordering te splitsen. Hierdoor kan alsnog een deel van de schadevergoeding worden toegekend aan het slachtoffer.

2.3.4. Literatuur

In de literatuur wordt regelmatig kritiek geuit op de wijze waarop de strafrechter vermogensschade begroot. Lindenbergh verwijt de strafrechter dat hij bij het vaststellen van zaakschade, zeker ten aanzien van bescheiden schadevorderingen, een nogal nauwkeurige begroting toepast.⁶³ De strafrechter wordt door Lindenbergh voor het *Overzichtsarrest* beschuldigd van *bizarre kruimelarij* wanneer hij bij zaakschade een aftrek wegens oud voor nieuw toepast.⁶⁴ De kritiek van Lindenbergh lijkt onjuist omdat zijn voorstel niet in lijn is met

⁶² HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.2.

⁶³ Lindenbergh 2014, p. 2700.

⁶⁴ Lindenbergh 2014, p. 2700.

de wijze waarop zaakschade begroot dient te worden. De Hoge Raad heeft in het *Overzichtsarrest* en eerder al in het *A. en N./Hiddema-arrest* geoordeeld dat in geval van zaakverlies de waarde van het goed in het economische verkeer ten tijde van de schadeveroorzakende gebeurtenis moet worden toegewezen.⁶⁵

⁶⁵ HR 7 mei 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO2786, *NJ* 2005/76, m.nt. C.J.H. Brunner (*A. en N./Hiddema*), r.o. 3.6.

2.4. Materiële letselschade

2.4.1. Inleiding

Personenschade is een vorm van vermogensschade waarbij er sprake is van letsel- of overlijdensschade.⁶⁶ Materiële letselschade betreft de vermogensschade van het slachtoffer veroorzaakt door het geleden letsel.⁶⁷ Anders dan bij zaakschade wordt letselschade concreet begroot. Het uitgangspunt van het schadevergoedingsrecht is immers de vergoeding van de daadwerkelijk geleden schade. In geval van letselschade behoort het slachtoffer zoveel mogelijk te worden geplaatst in de situatie waarin hij zonder het strafbare feit zou hebben verkeerd.⁶⁸

2.4.2. Hoge Raad

De Hoge Raad geeft geen specifieke richtlijnen voor het vaststellen van letselschade in het *Overzichtsarrest*. De algemene richtlijnen voor het bepalen van de omvang van vermogensschade zijn van toepassing op letselschade. De Hoge Raad stelt het volgende:

{...} begroot de rechter de schade op de wijze die het meest met de aard ervan in overeenstemming is. Indien de omvang van de schade zonder nader onderzoek dat een onevenredige vertraging van het strafgeding zou opleveren, niet nauwkeurig kan worden vastgesteld, kan die omvang in veel gevallen worden geschat (art. 6:97 BW).⁶⁹

Het staat de rechter vrij in zijn oordeel over een vordering van de benadeelde partij gedeeltelijk een inhoudelijke beslissing te nemen in de vorm van een toe- of afwijzing, en de vordering voor het resterende deel niet-ontvankelijk te verklaren. Een dergelijke splitsing van de vordering maakt het voor de strafrechter mogelijk te beslissen over dat deel van de vordering waarvan de behandeling niet een onevenredige belasting van het strafgeding oplevert, terwijl de benadeelde partij het resterende deel van haar vordering aan de burgerlijke rechter kan voorleggen.⁷⁰

2.4.3. Analyse

Letselschadevorderingen komen zeer regelmatig voor bij bepaalde strafbare feiten. Hierbij valt te denken aan geweldsmisdrijven en ernstige overtredingen van de Wegenverkeerswet. Het belang van het slachtoffer om in dergelijke gevallen een (deel) van de schade vergoed te krijgen binnen de strafprocedure is groot. Omdat er veel kosten gepaard gaan met letselschade, zeker in geval van ernstige letselschade, is het strafproces de meest efficiënte wijze voor het slachtoffer om deze kosten te verhalen op de dader.

Materiële letselschade in strafzaken kan veel omvangrijke schadeposten omvatten, waaronder de kosten van het herstel en het verlies van arbeidsvermogen.⁷¹ Een deel van de schadeposten bij materiële letselschade zal redelijkerwijs eenvoudig vast te stellen zijn. Medische kosten kunnen eenvoudig onderbouwd worden door de benadeelde partij en zouden voor de

⁶⁶ Hartlief 2021, p. 270.

⁶⁷ Hartlief 2021, p. 278.

⁶⁸ Asser/Sieburgh 6-II 2017/149

⁶⁹ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.7.

⁷⁰ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.4.

⁷¹ Asser/Sieburgh 6-II 2017/149

strafrechter niet veel problemen moeten opleveren. Materiële letselschade omvat echter ook kostenposten, zoals het verlies van arbeidsvermogen, waarover ook civiele rechters zelden beslissen.⁷² Schadeverhaal in geval van het verlies van arbeidsvermogen is complex en wordt dan ook in meeste gevallen tussen partijen onderling afgehandeld.⁷³ In geval van ernstig letsel kan de schadevordering ook zeer hoog uitvallen.⁷⁴

Eenvoudigere kostenposten, zoals medische kosten een zaakschade, zijn eenvoudig te onderbouwen door het slachtoffer door het overleggen rekeningen. De strafrechter kan bij deze eenvoudige kostenposten ook gebruik maken van zijn schattingsbevoegdheid. Letselschadevorderingen met eenvoudige kostenposten kunnen dan ook merendeels beoordeeld worden binnen de strafprocedure. Er zijn ook kostenposten, zoals het verlies van arbeidsvermogen, waarbij dit niet het geval is. Bij deze complexere kostenposten kan het zich voordoen dat de vaststelling van de schade-omvang te complex is om te beoordelen binnen de strafprocedure. De Hoge Raad wijst de strafrechter op de mogelijkheid om in dergelijke gevallen een vordering te splitsen.⁷⁵ De strafrechter kan de complexere kostenposten afsplitsen van de vordering en enkel de eenvoudigere kostenposten beoordelen binnen de strafprocedure.⁷⁶ Het slachtoffer kan de afgesplitste vordering dan alsnog voorleggen aan de civiele rechter.⁷⁷ De hoeveelheid kostenposten en de complexiteit van het vaststellen van de schadeomvang van bepaalde kostenposten kunnen het beoordelen van letselschade te complex maken voor de strafrechter.⁷⁸

2.4.4. Literatuur

Ongeacht de moeilijkheden bij het vaststellen van de omvang van materiële letselschade wordt in de literatuur gesteld dat de strafrechter al voor het *Overzichtsarrest* probeerde om letselschadevorderingen veelal binnen de strafprocedure af te wikkelen.⁷⁹

Letselschadevorderingen werden volgens Schijns echter nog wel te vaak als ingewikkeld gezien door de strafrechter waardoor vorderingen vaak niet-ontvankelijk werden verklaard.⁸⁰ Lindenbergh stelt dat de strafrechter zeer nauwkeurig en terughoudend is in zijn begroting bij de inhoudelijke beoordeling van de omvang van de schade.⁸¹ Hoewel de strafrechter met enig gemak de immateriële schade begroot, wordt bij materiële letselschade veelal een deel van de gevorderde schade toegekend.⁸² Dit is des te opvallender omdat de materiële schade in letselschadezaken de immateriële schade vaak fors overtreft.⁸³ Lindenbergh is dan ook van mening dat slachtoffers van letselschade onvoldoende worden gecompenseerd in de strafprocedure.⁸⁴ Lindenbergh maakt een vergelijking tussen whiplashzaken en de vordering

⁷² Lindenbergh 2014, p. 2696.

⁷³ Lindenbergh 2014, p. 2696.

⁷⁴ Lindenbergh 2014, p. 2698.

⁷⁵ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.4.

⁷⁶ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.4.

⁷⁷ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.4.

⁷⁸ Lindenbergh 2014, p. 2697.

⁷⁹ Lindenbergh 2014, p. 2699.

⁸⁰ Schijns 2017, p. 262.

⁸¹ Lindenbergh 2014, p. 2700.

⁸² Lindenbergh 2014, p. 2700.

⁸³ Lindenbergh 2014, p. 2700.

⁸⁴ Lindenbergh 2014, p. 2700.

benadeelde partij. Hij stelt dat in civiel afgehandelde whiplashzaken met summiere schuld van de dader en veel onduidelijkheden wel forse bedragen worden uitgekeerd.⁸⁵

Lindenbergh en Schijns hebben al voor het *Overzichtsarrest* de suggestie gedaan om een specifieke normering van vergoedingen van letselschade in het strafproces op te nemen.⁸⁶ Normeringen voor de behandeling van letselvorderingen leveren volgens Lindenbergh en Schijns een groot voordeel op voor alle partijen.⁸⁷ Volgens Lindenbergh wordt hierdoor een complexe schadebegrotingsprocedure in het strafproces vermeden omdat normering van letselschade voor slachtoffers betekent dat zij de geleden letselschade vergoed kunnen krijgen binnen het strafrecht, waarbij de voorschotregeling een belangrijk element vormt.⁸⁸ Tevens heeft dit volgens Lindenbergh als voordeel dat de strafrechter voor minder complexe vraagstellingen staat waardoor er meer letselschadevorderingen in het strafproces behandeld kunnen worden.⁸⁹

⁸⁵ Lindenbergh 2014, p. 2700.

⁸⁶ Lindenbergh 2014, p. 2701.

⁸⁷ Lindenbergh 2014, p. 2702.

⁸⁸ Lindenbergh 2014, p. 2702.

⁸⁹ Lindenbergh 2014, p. 2702.

2.5. Immateriële schade

2.5.1. Inleiding

Een benadeelde partij komt enkel in aanmerking voor de vergoeding van schade als gevolg van een strafbaar feit, indien hiervoor een grondslag voor bestaat in het burgerlijk recht.⁹⁰ Voor immateriële schade ligt deze grondslag in artikel 6:106 BW, waarin een limitatieve opsomming is opgenomen van de gevallen waarin een slachtoffer in aanmerking komt voor immateriële schadevergoeding.

In artikel 6:106 BW is vastgesteld dat een benadeelde partij recht heeft op immateriële schadevergoeding als de verdachte het oogmerk had om immateriële schade toe te brengen of er als er sprake is van letselschade, schade in de eer of goede naam of aantasting in de persoon op andere wijze. Dit betekent dat niet alle immateriële schade in aanmerking komt voor schadevergoeding. Het enkele feit dat iemand slachtoffer is van een strafbaar feit is dan ook onvoldoende om aanspraak te maken op immateriële schadevergoeding.⁹¹ Uit artikel 6:106 BW volgt dat de strafrechter de omvang van de immateriële schadevergoeding naar billijkheid vaststelt.

In sommige gevallen is het voor de strafrechter eenvoudig om vast te stellen dat er recht is op immateriële schadevergoeding en om de omvang hiervan te beoordelen. Bij de veroordeling van de verdachte is al vastgesteld dat er sprake is van het oogmerk om immateriële schade toe te brengen, er sprake is van letselschade of een aantasting in de eer of goede naam. Een veroordeling voor zware mishandeling is bijvoorbeeld voldoende voor het slachtoffer om immateriële schadevergoeding te vorderen nu er sprake is van letselschade. De strafrechter hoeft in dergelijke gevallen enkel nog de omvang van de immateriële schade vast te stellen naar billijkheid. Immateriële schadevergoedingen in geval van aantasting in de persoon op andere wijze is een restcategorie in het civiele recht. In het strafrecht worden er veel schadevorderingen ingediend voor aantasting in de persoon op andere wijze.

Verder is in artikel 6:106 lid 1 sub b BW vastgesteld dat een benadeelde partij recht heeft op immateriële schadevergoeding als er sprake is van aantasting in de persoon op andere wijze. Deze vorm van schadevergoeding vloeit voort uit het geestelijk letsel die een slachtoffer oploopt bij een strafbaar feit of als er sprake is van een *ernstige normschending*.^{92,93} Immateriële schadevergoeding in geval aantasting in de persoon is een restcategorie.

Kort voor het *Overzichtsarrest* heeft de Hoge Raad in het *EBI-arrest* de maatstaf voor immateriële schade in geval van aantasting in de persoon geherformuleerd.⁹⁴ De Hoge Raad stelt in het *EBI-arrest*:

⁹⁰ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1.

⁹¹ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.5.

⁹² Hartlief 2021, p. 338-339.

⁹³ Voor de leesbaarheid van deze scriptie is de term ernstige normschending gehanteerd. Ernstige normschending: indien de aard en de ernst van de normschending meebrengen dat de in dit verband relevante nadelige gevolgen daarvan voor de benadeelde zo voor de hand liggen, dat een aantasting in de persoon kan worden aangenomen.

⁹⁴ HR 15 maart 2019, ECLI:NL:HR:2019:376 (*EBI-arrest*).

Van de in art. 6:106 lid 1, onder b, BW bedoelde aantasting in zijn persoon op andere wijze is in ieder geval sprake indien de benadeelde geestelijk letsel heeft opgelopen. Degene die zich hierop beroept, zal voldoende concrete gegevens moeten aanvoeren waaruit kan volgen dat in verband met de omstandigheden van het geval psychische schade is ontstaan, waartoe nodig is dat naar objectieve maatstaven het bestaan van geestelijk letsel kan worden vastgesteld (vgl. HR 23 januari 1998, ECLI:NL:HR:1998:ZC2551, rov. 3.4).

Daarnaast kunnen de aard en de ernst van de normschending en van de gevolgen daarvan voor de benadeelde, meebrengen dat van de in art. 6:106 lid 1, onder b, BW bedoelde aantasting in zijn persoon op andere wijze sprake is. (vgl. Parl. Gesch. Boek 6, p. 379 en p. 380). HR 29 juni 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW1519 (Blauw oog) moet ook aldus worden verstaan.

In beginsel zal degene die zich hierop beroept de aantasting in zijn persoon met concrete gegevens moeten onderbouwen. In voorkomend geval kunnen de aard en de ernst van de normschending meebrengen dat de in dit verband relevante nadelige gevolgen daarvan voor de benadeelde zo voor de hand liggen, dat een aantasting in de persoon kan worden aangenomen. In HR 9 juli 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO7721 (Oudejaarsrellen) was die aantasting gelegen in de gevoelens van angst, onveiligheid en onzekerheid met betrekking tot het lijf en goed van de benadeelden die een aantal uren in hun woning in een zeer bedreigende situatie verkeerden, terwijl een reactie op hun verzoek om hulp en bijstand van de politie uitbleef. En in HR 18 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR5213 (Wrongful life) bestond die aantasting in de ernstige inbreuk op het zelfbeschikkingsrecht van de moeder waardoor zij niet ervoor heeft kunnen kiezen de geboorte van een zwaar gehandicapt kind te voorkomen.

Van een aantasting in de persoon op andere wijze als bedoeld in art. 6:106 lid 1, onder b, BW, is niet reeds sprake bij de enkele schending van een fundamenteel recht.⁹⁵

Voor het *EBI-arrest* was geestelijk letsel vereist voor schade bij aantasting in de persoon. In bijzondere gevallen werd hierop een uitzondering gemaakt. In deze bijzondere gevallen kon, gelet op de aard en de ernst van de normschending en de gevolgen daarvan voor het slachtoffer, alsnog een immateriële schadevergoeding toegekend worden.⁹⁶ De Hoge Raad herformuleerde in het *EBI-arrest* de maatstaf waardoor nu het geestelijk letsel en bepaalde ernstige normschendingen nevenschikkend getoetst dienen te worden.⁹⁷

2.5.2. Hoge Raad

De Hoge Raad stelt het volgende over de wijze waarop immateriële schade bij aantasting in de persoon op andere wijze beoordeeld dient te worden:

Van {...} aantasting in de persoon 'op andere wijze' is in ieder geval sprake indien de benadeelde partij geestelijk letsel heeft opgelopen. Degene die zich hierop beroept, zal voldoende concrete gegevens moeten aanvoeren waaruit kan volgen dat in verband met de omstandigheden van het geval psychische schade is ontstaan. Daartoe is vereist dat naar objectieve maatstaven het bestaan van geestelijk letsel kan worden vastgesteld.

⁹⁵ HR 15 maart 2019, ECLI:NL:HR:2019:376 (*EBI-arrest*), r.o. 4.2.1.

⁹⁶ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.5.

⁹⁷ HR 15 maart 2019, ECLI:NL:HR:2019:376 (*EBI-arrest*), r.o. 4.2.1.

Ook als het bestaan van geestelijk letsel in voornoemde zin niet kan worden aangenomen, is niet uitgesloten dat de aard en de ernst van de normschending en van de gevolgen daarvan voor de benadeelde, meebrengen dat van de in art. 6:106, aanhef en onder b, BW bedoelde aantasting in zijn persoon 'op andere wijze' sprake is. In zo een geval zal degene die zich hierop beroept de aantasting in zijn persoon met concrete gegevens moeten onderbouwen.

Dat is slechts anders indien de aard en de ernst van de normschending meebrengen dat de in dit verband relevante nadelige gevolgen daarvan voor de benadeelde zo voor de hand liggen, dat een aantasting in de persoon kan worden aangenomen. Van een aantasting in de persoon 'op andere wijze' als bedoeld in art. 6:106, aanhef en onder b, BW is niet reeds sprake bij de enkele schending van een fundamenteel recht.⁹⁸

De Hoge Raad overweegt het volgende over het bepalen van de omvang van immateriële schade in het *Overzichtsarrest*:

De begroting van immateriële schade geschiedt naar billijkheid met inachtneming van alle omstandigheden van het geval, waaronder de aard van de aansprakelijkheid en de ernst van het aan de aansprakelijke te maken verwijt, alsmede, in geval van letselschade, de aard van het letsel, de ernst van het letsel (waaronder de duur en de intensiteit), de verwachting ten aanzien van het herstel en de leeftijd van het slachtoffer. Voorts dient de rechter bij de begroting, indien mogelijk, te letten op de bedragen die door Nederlandse rechters in vergelijkbare gevallen zijn toegekend.⁹⁹

2.5.3. Analyse

De Hoge Raad neemt in het *Overzichtsarrest* de EBI-norm over. Daardoor stelt de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* dat de strafrechter streng moet toetsten of er bij een immateriële schadevordering in geval van aantasting in de persoon op andere wijze sprake is van geestelijk letsel of een ernstige normschending voordat deze overgaat tot de vaststelling van de schade-omvang naar billijkheid.¹⁰⁰ Uit artikel 6:106 BW volgt dat de strafrechter de immateriële schadevergoeding naar billijkheid vaststelt. De rechter heeft dan ook veel vrijheid bij het begroten van immateriële schade en mag de omstandigheden van het geval betrekken bij de schadebegroting.¹⁰¹

Bij letselschade kan de strafrechter de schadeomvang van immateriële schade eenvoudig vaststellen. De voornaamste problemen doen zich voor bij aantasting in de persoon op andere wijze. In het civiele recht komt schade door aantasting in de persoon op andere wijze veel minder voor dan in het strafrecht. In het civiele recht is aantasting in de persoon op andere wijze een restcategorie. Daarentegen zal de strafrechter zeer regelmatig vorderingen moeten beoordelen op grond van aantasting in de persoon op andere wijze.

⁹⁸ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.5.

⁹⁹ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.7.

¹⁰⁰ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.5.

¹⁰¹ Hartlief 2021, p. 340.

In tegenstelling tot de overige vormen van immateriële schade is het enkele feit dat er sprake is van een veroordeling van de verdachte bij aantasting in de persoon op andere wijze onvoldoende om aanspraak te maken op schadevergoeding. Slachtoffers van strafbare feiten moeten bij aantasting in de persoon op andere wijze tevens aantonen dat er sprake is van een ernstige normschending of geestelijk letsel veroorzaakt door het strafbare feit.

Het *EBI-arrest* geeft een uitkomst voor strafrechters om vaker immateriële schadevorderingen toe te kennen bij aantasting in de persoon op andere wijze. Sinds het *EBI-arrest* dienen het geestelijk-letselvereiste en ernstige normschendingen nevenschikkend te worden getoetst. Bij ernstige strafbare feiten, zoals verkrachting, kan door de aard en ernst van de normschending worden gesteld dat de immateriële schade evident is.¹⁰² Het gerechtshof Den Haag heeft na het *EBI-arrest* een immateriële schadevordering toegekend aan een verkrachtingsslachtoffer waarbij het gerechtshof stelde dat de aard en de ernst van de normschending met zich meebrengen dat de nadelige gevolgen voor het slachtoffer zo voor de hand liggen dat er aantasting in de persoon kan worden aangenomen.¹⁰³

Het gerechtshof Den Haag overwoog het volgende over de aard en de ernst van de normschending:

*De verdachte heeft zich schuldig gemaakt aan de verkrachting van het slachtoffer waarbij hij haar tijdens deze verkrachting heeft mishandeld. Met deze feiten heeft de verdachte een ernstige en grove inbreuk gemaakt op de lichamelijke en psychische integriteit en de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer. [...] Slachtoffers van delicten als de onderhavige ondervinden in de regel nog geruime tijd de (psychische) gevolgen van hetgeen hen is aangedaan. Daarop is de onderhavige zaak geen uitzondering. Hoe ingrijpend de gevolgen voor het slachtoffer zijn geweest, blijkt onder meer uit de toelichting op de vordering die zij als benadeelde partij heeft ingediend.*¹⁰⁴

Verder overweegt het gerechtshof Den Haag het volgende ten aanzien van de vordering benadeelde partij:

*Het hof is voorts van oordeel dat aannemelijk is geworden dat er immateriële schade is geleden en dat deze schade het rechtstreeks gevolg is van de bij dagvaarding onder 1 bewezen verklaarde verkrachting. De aard en de ernst van deze normschending brengen met zich dat de nadelige gevolgen voor het slachtoffer/de benadeelde partij zozeer voor de hand liggen, dat reeds daarom een aantasting in de persoon kan worden aangenomen.*¹⁰⁵

De Hoge Raad volgt de benadering van het gerechtshof Den Haag.¹⁰⁶ Het slachtoffer hoeft in dergelijke gevallen niet te voldoen aan het geestelijk-letselvereiste. Wel is van belang dat het slachtoffer dient te onderbouwen welke nadelige gevolgen de normschending heeft veroorzaakt en dat de strafrechter overweegt waarom de aard en ernst van de normschending meebrengt dat de nadelige gevolgen zozeer voor de hand liggen dat er een aantasting in de persoon kan worden aangenomen.¹⁰⁷

¹⁰² HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496, r.o. 2.4 en 2.5.

¹⁰³ HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496, r.o. 2.2.5.

¹⁰⁴ HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496, r.o. 2.2.4.

¹⁰⁵ HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496, r.o. 2.2.5.

¹⁰⁶ HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496, r.o. 2.4. en 2.5.

¹⁰⁷ HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496, r.o. 2.4. en 2.5.

Het gerechtshof Amsterdam heeft op 28 februari 2019 een immateriële schadevordering toegekend aan een woninginbraak slachtoffer.¹⁰⁸ Bij de woninginbraak zijn trouwringen gestolen die sentimentele waarde hadden voor het slachtoffer.¹⁰⁹ Het gerechtshof Amsterdam heeft de immateriële schadevordering toegekend op grond van aantasting in de persoon op andere wijze.¹¹⁰ Het gerechtshof Amsterdam heeft hierbij nagelaten te overwegen waarom de aard en ernst van de normschending meebrengt dat de nadelige gevolgen zozeer voor de hand liggen dat er een aantasting in de persoon kan worden aangenomen.¹¹¹ De Hoge Raad volgt het gerechtshof Amsterdam niet in haar uitspraak en overweegt:

*Het oordeel dat sprake is van zo een aantasting in de persoon ‘op andere wijze’ is, zonder nadere motivering, die ontbreekt, niet begrijpelijk, nu het hof niets heeft vastgesteld over de aard en de ernst van de normschending en van de gevolgen daarvan voor de benadeelde.*¹¹²

Sinds het *EBI-arrest* is het voor de strafrechter eenvoudiger om immateriële schadevorderingen toe te kennen als de aard en de ernst van de normschending dusdanig ernstig zijn dat de nadelige gevolgen voor het slachtoffer voor de hand liggen. In overige gevallen van aantasting in de persoon dient het slachtoffer wel te voldoen aan het geestelijk-letselvereiste. In deze gevallen moet er sprake zijn van geestelijk letsel, wat onderbouwd dient te worden met een diagnose van een psychiater of psycholoog, voordat een slachtoffer in aanmerking komt voor immateriële schadevergoeding. Alle overige gevallen, waarbij slachtoffers weliswaar zeer diep geraakt zijn door het strafbare feit maar geen geestelijk letsel hebben opgelopen, komen dan ook niet in aanmerking voor vergoeding van immateriële schade omdat hier geen wettelijke grondslag voor is. Het *Overzichtsarrest* biedt weinig soelaas voor deze categorie slachtoffers.

2.5.4. Literatuur

Van Can stelt na het *Overzichtsarrest* dat het vereiste dat een slachtoffer in geval van aantasting in de persoon geestelijk letsel moet aantonen veel problemen veroorzaakt.¹¹³ Uit interviews met strafrechters blijkt dit te resulteren in grofweg twee verschillende benaderingen van de geestelijk letsel maatstaf in de praktijk.¹¹⁴ Enerzijds zijn er strafrechters die het vereiste van geestelijk letsel, conform civiel recht, strikt hanteren en de vordering dan afwijzen of niet-ontvankelijk verklaren als deze niet of onvoldoende is onderbouwd.¹¹⁵ Er zijn ook strafrechters die het geestelijk letsel vereiste niet toepassen en beoordelen of de schade reëel is.¹¹⁶ Deze strafrechters gebruiken hierbij niet de geldende regelgeving maar “*hun ervaring, intuïtie of referentiekader*”.¹¹⁷ Indien de vordering ingewikkeld is of als het om grote bedragen gaat, vereisen zij alsnog een onderbouwing. In de meeste gevallen wordt daarbij beoordeeld of de schade aannemelijk en redelijk is.¹¹⁸

¹⁰⁸ HR 27 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1642, r.o. 3.2.1.

¹⁰⁹ HR 27 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1642, r.o. 3.2.4.

¹¹⁰ HR 27 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1642, r.o. 3.2.4. en 3.3.1.

¹¹¹ HR 27 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1642, r.o. 3.3.4.

¹¹² HR 27 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1642, r.o. 3.3.4.

¹¹³ Felix 2020, p. 823.

¹¹⁴ Van Can 2020, p. 1595.

¹¹⁵ Van Can 2020, p. 1595.

¹¹⁶ Van Can 2020, p. 1595-1596.

¹¹⁷ Van Can 2020, p. 1595.

¹¹⁸ Van Can 2020, p. 1595.

Uit de interviews blijkt dat deze afwijkende benadering van het geestelijk-letselvereiste als grondslag voor het toekennen van immateriële schade plaatsvindt omdat de jurisprudentie van de Hoge Raad als onredelijk wordt ervaren.¹¹⁹ Strafrechters geven in de interviews aan dat zij in geval van aantasting in de persoon het excessief vinden dat sprake dient te zijn van een in de psychiatrie erkend ziektebeeld om immateriële schade toe te kennen.¹²⁰ Een rechter geeft zelfs aan de Hoge Raad niet altijd te volgen, omdat de rechtsontwikkeling bij de Hoge Raad zo langzaam is dat “*alles over vijftig jaar nog precies hetzelfde*” zou zijn.¹²¹

Door Felix en Schild wordt na het *Overzichtsarrest* gesteld dat strafrechters vanuit de maatschappij druk ervaren om slachtoffers een vergoeding voor immateriële schade toe te kennen.¹²² Felix en Schild stellen dat de wettelijke mogelijkheden hiervoor niet helder en beperkt zijn.¹²³ Dit kan mede verklaren waarom strafrechters een afwijkende benadering hebben bij het geestelijk-letselvereiste.

Lindenbergh heeft voor het *Overzichtsarrest* voorgesteld om normeringen te gebruiken, zoals in het geval van affectieschade, waarbij een vast bedrag per delict wordt toegekend.¹²⁴ Lindenbergh stelt dat dit ook praktische problemen zoals de tijdnoed van de strafrechter en de verschillen in uitspraken van strafrechters adresseert.¹²⁵

Van Can stelt na het *Overzichtsarrest* voor om een nadere motivering te vereisen van de strafrechter bij de beoordeling van immateriële schade.¹²⁶ In het strafrecht komt het regelmatig voor dat het vonnis geen of een zeer summiere motivering bevat over de vordering benadeelde partij. Uit het vonnis komt dan niet duidelijk naar voren of er een wettelijke grondslag bestaat voor de schade noch hoe de omvang van de schade is bepaald. Door een uitgebreide motivering te vereisen kunnen de strafrechters niet alleen hun ervaring, intuïtie of referentiekader als motivering gebruiken.¹²⁷ Strafrechters zullen in de nadere motivering moeten toelichten welke wettelijke grondslag is gehanteerd en hoe de schadeomvang is bepaald. Hiermee wordt gewaarborgd dat een schadevergoeding slechts toegekend wordt in de gevallen waarin aan de maatstaf voor aantasting in de persoon wordt voldaan.¹²⁸ Dit verbeteringsvoorstel zou volgens van Can de rechtseenheid aanzienlijk verbeteren.

Felix en Schild pleiten na het *Overzichtsarrest* voor een wettelijke grondslag voor vergoeding van immateriële schade bij misdrijven tegen de persoon.¹²⁹ Onder misdrijven tegen de persoon vallen onder andere ontucht, bedreiging en vrijheidsberoving.¹³⁰ Felix en Schild stellen voor om de zinsnede *benadeelden van een misdrijf tegen de persoon* op te nemen in artikel 6:106 BW.¹³¹ Door het aannemen van immateriële schade bij misdrijven, zoals stalking

¹¹⁹ Van Can 2020, p. 1596.

¹²⁰ Van Can 2020, p. 1596.

¹²¹ Van Can 2020, p. 1596.

¹²² Felix 2020, p. 814.

¹²³ Felix 2020, p. 814.

¹²⁴ Lindenbergh 2014, p. 2701.

¹²⁵ Lindenbergh 2014, p. 2702.

¹²⁶ Van Can 2020, p. 1598.

¹²⁷ Van Can 2020, p. 1598.

¹²⁸ Van Can 2020, p. 1598.

¹²⁹ Felix 2020, p. 823.

¹³⁰ Felix 2020, p. 823.

¹³¹ Felix 2020, p. 823

en bedreiging, kan de strafrechter immateriële schade toekennen aan de slachtoffers van deze strafbare feiten zonder de complexe maatstaf van aantasting in de persoon toe te passen.¹³²

¹³² Felix 2020, p. 823.

2.6. Secundaire slachtoffers van misdrijven

2.6.1. Inleiding

Naast het primaire slachtoffer kunnen ook secundaire slachtoffers zoals getuigen van de gevolgen van een ernstig misdrijf een vordering benadeelde partij indienen tijdens de strafprocedure.¹³³ Zo heeft de Hoge Raad in het *Oogmerk-arrest* is geoordeeld dat indien een dader een strafbaar feit pleegt met het oogmerk om immateriële schade toe te brengen aan het secundaire slachtoffer dit voor vergoeding in aanmerking komt.¹³⁴ In het *Oogmerk-arrest* heeft een vader tijdens een echtscheidingsprocedure zijn kind om het leven gebracht met de intentie om immateriële schade toe te brengen aan de moeder van hun kind.¹³⁵

Een bijzondere vorm van schadevergoeding die secundaire slachtoffers kunnen vorderen is de in de jurisprudentie ontwikkelde vordering tot vergoeding van shockschade. Er werd door secundaire slachtoffer van misdrijven veelal een beroep gedaan op een vergoeding van shockschade omdat het vorderen van affectieschade voor 1 januari 2019 niet mogelijk was. Sinds 1 januari 2019 bestaat er, ex. artikel 6:107-6:108 BW, de mogelijkheid voor naasten en nabestaanden om affectieschade te verhalen binnen de strafprocedure. Bij affectieschade kunnen naasten en nabestaanden immateriële schadevergoeding verhalen op de verdachte voor het veroorzaakte leed en verdriet. Nu het mogelijk is voor naasten en nabestaanden om affectieschade te vorderen is het belang van het verhalen van shockschade enigszins is afgenomen.

Affectieschade en shockschade worden geregeld met elkaar vergeleken, maar betreffen twee verschillende vormen van immateriële schadevergoeding, waarbij de situatie zich kan voordoen dat een benadeelde partij recht heeft op beide vormen van schadevergoeding.¹³⁶ Affectieschade betreft een vorm van immateriële schadevergoeding, waarbij naasten of nabestaanden van een slachtoffer dat ernstig gewond is geraakt of komt te overlijden door een strafbaar feit schadevergoeding kunnen claimen voor het verdriet dat zij ondervinden.¹³⁷ De kring van gerechtigden bij affectieschade is dan ook gebaseerd op de relatie tussen het slachtoffer en de naasten of nabestaanden, waarbij de schadevergoeding voortvloeit uit de consequenties van de onrechtmatige daad en niet direct voortvloeit uit de onrechtmatige daad zelf, die jegens het slachtoffer is gepleegd.¹³⁸

Shockschade daarentegen is een vorm van immateriële schadevergoeding waarbij het slachtoffer recht heeft op compensatie voor het geleden geestelijke letsel dat voortvloeit uit een ongeval waarbij iemand ernstig gewond raakt of komt te overlijden door een overtreding van een verkeers- of veiligheidsnorm.¹³⁹ Van belang hierbij is dat de schadevergoeding niet voortvloeit uit de relatie tussen het slachtoffer dat ernstig gewond is geraakt of is overleden en het slachtoffer dat de overtreding van de verkeers- of veiligheidsnorm heeft waargenomen, maar uit een gepleegde onrechtmatige daad jegens het slachtoffer dat de normovertreding

¹³³ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*).

¹³⁴ HR 20 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2775 (*Oogmerk-arrest*) r.o. 1.

¹³⁵ HR 20 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2775 (*Oogmerk-arrest*) r.o. 3.3.2.

¹³⁶ Lindenbergh 2018, p. 142.

¹³⁷ Lindenbergh 2018, p. 142.

¹³⁸ Lindenbergh 2018, p. 143 en 146.

¹³⁹ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 5.2.

heeft waargenomen.¹⁴⁰ Anders dan bij naasten en nabestaanden die recht hebben op affectieschade, is jegens slachtoffers van shockschade een onrechtmatige daad gepleegd, onafhankelijk van de onrechtmatige daad die is gepleegd jegens het slachtoffer dat ernstig gewond is geraakt of is overleden.¹⁴¹ De vergoeding van shockschade dient dan ook ter vergoeding van het geestelijk letsel dat voortvloeit uit deze gepleegde onrechtmatige daad.¹⁴²

Het gaat hierbij om geestelijk letsel veroorzaakt door een onrechtmatige gedraging richting het primaire slachtoffer. Shockschade vindt zijn grondslag in artikel 6:162 jo. 6:106 lid 1 sub b BW waarbij een secundair slachtoffer geleden immateriële schade kan verhalen op de verdachte. Hierbij valt te denken aan een persoon die een ernstig verkeersongeval waarneemt of het lichaam van een familielid aantreft na een moord.

Shockschade betreft een uitzonderlijke vorm van schadevergoeding omdat het doorgaans zeer ernstige zaken betreft. Deze vorm van schadevergoeding is door de Hoge Raad in het *Taxibus-arrest* aangenomen.¹⁴³ In het *Taxibus-arrest* komt een vijfjarig meisje na een ongeval met een achteruitrijdende taxibus te overlijden aan zeer ernstige verwondingen.¹⁴⁴ De moeder van het meisje heeft het ongeval zien gebeuren en werd na het ongeluk geconfronteerd met de zeer ernstige verwondingen van haar dochter waardoor zij ernstig geestelijk letsel heeft opgelopen.¹⁴⁵ De Hoge Raad heeft de immateriële schade van de moeder toegekend en hiermee aangenomen dat ook shockschade in aanmerking komt voor vergoeding.¹⁴⁶

Het *Taxibus-arrest* bevat een drietal vereisten voor de vaststelling van shockschade. Ten eerste moet sprake zijn van een ongeval waarbij iemand ernstig gewond raakt of komt te overlijden door een overtreding van een verkeers- of veiligheidsnorm.¹⁴⁷ Verder moet degene die shockschade claimt zelf het ongeval hebben ervaren of kort na het ongeval zijn geconfronteerd met de gevolgen ervan, waardoor een hevige emotionele shock is teweeggebracht.¹⁴⁸ Hoewel een affectieve band tussen de gewonde of overledene en de eiser niet vereist is, maakt een dergelijke band het wel gemakkelijker om shockschade te bewijzen.¹⁴⁹ Een affectieve band maakt het immers aannemelijker dat de confrontatie met het ongeval een hevige shock teweeg heeft gebracht bij het secundaire slachtoffer.¹⁵⁰ Het belangrijkste vereiste is dat de eiser door deze emotionele shock een door de psychologie erkende vorm van geestelijk letsel is opgelopen.¹⁵¹

Buiten het *Oogmerk-arrest* en het *Taxibus-arrest* kan er voor secundaire slachtoffers enkel in uitzonderlijke gevallen immateriële schadevergoeding toegekend worden.¹⁵²

¹⁴⁰ Lindenbergh 2018, p. 142, Lindenbergh 2018a p. 408-409.

¹⁴¹ Lindenbergh 2018, p. 142, Lindenbergh 2018a p. 408-409.

¹⁴² Schipper 2019, p. 257.

¹⁴³ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 4.3.

¹⁴⁴ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 3.1.

¹⁴⁵ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 3.1.

¹⁴⁶ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 3.1.

¹⁴⁷ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 5.2.

¹⁴⁸ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 5.2.

¹⁴⁹ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 5.4.

¹⁵⁰ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 5.2.

¹⁵¹ HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*) r.o. 4.3.

¹⁵² De Hoge Raad overweegt in het *Baby Kelly-arrest* dat indien een schending van een fundamenteel recht zo ingrijpend is dat het aangemerkt dient te worden als aantasting in de persoon er een recht bestaat op immateriële schadevergoeding zonder dat er geestelijk letsel vastgesteld dient te worden. In het *Baby Kelly-arrest* is prenataal onderzoek ontzegt aan een moeder die een vruchtwaterpunctie wenste voor een chromosale afwijking. Hierna is

2.6.2. Hoge Raad

De Hoge Raad maakt in het *Overzichtsarrest* een onderscheid tussen immateriële schade bij primaire en secundaire slachtoffers. De Hoge Raad stelt in het *Overzichtsarrest* dat immateriële schade van secundaire slachtoffers voor vergoeding in aanmerking komt indien:

Van de onder b.3) bedoelde aantasting in de persoon ‘op andere wijze’ is in ieder geval sprake indien de benadeelde partij geestelijk letsel heeft opgelopen. Degene die zich hierop beroept, zal voldoende concrete gegevens moeten aanvoeren waaruit kan volgen dat in verband met de omstandigheden van het geval psychische schade is ontstaan. Daartoe is vereist dat naar objectieve maatstaven het bestaan van geestelijk letsel kan worden vastgesteld. Ook als het bestaan van geestelijk letsel in voornoemde zin niet kan worden aangenomen, is niet uitgesloten dat de aard en de ernst van de normschending en van de gevolgen daarvan voor de benadeelde, meebrengen dat van de in art. 6:106, aanhef en onder b, BW bedoelde aantasting in zijn persoon ‘op andere wijze’ sprake is. In zo een geval zal degene die zich hierop beroept de aantasting in zijn persoon met concrete gegevens moeten onderbouwen. Dat is slechts anders indien de aard en de ernst van de normschending meebrengen dat de in dit verband relevante nadelige gevolgen daarvan voor de benadeelde zo voor de hand liggen, dat een aantasting in de persoon kan worden aangenomen.¹⁶ Van een aantasting in de persoon ‘op andere wijze’ als bedoeld in art. 6:106, aanhef en onder b, BW is niet reeds sprake bij de enkele schending van een fundamenteel recht.

Vergoeding van immateriële schade zoals onder b.3) bedoeld kan ook plaatsvinden als door het waarnemen van het strafbare feit of door de directe confrontatie met de ernstige gevolgen ervan, een hevige emotionele schok bij de benadeelde partij is teweeggebracht, waaruit geestelijk letsel voortvloeit, hetgeen zich met name zal kunnen voordoen indien iemand tot wie de aldus getroffen in een nauwe affectieve relatie staat, bij het tenlastegelegde is gedood of gewond (zogenoemde ‘shockschade’).¹⁵³

De Hoge Raad stelt derhalve in het *Overzichtsarrest* dat het in beginsel mogelijk is voor secundaire slachtoffers om een vordering tot vergoeding van shockschade in te dienen in de strafprocedure. Tevens stelt de Hoge Raad het volgende over het beoordelen van shockschade in het strafproces:

Dat de vordering van de benadeelde partij strekt tot vergoeding van zogenoemde ‘shockschade’ [...] sluit niet uit dat deze vordering zich leent voor behandeling in een strafgeding.¹⁵⁴

de moeder bevallen van een ernstig gehandicapt kind. De Hoge Raad oordeelde dat het onthouden van essentiële gegevens een ernstige inbreuk was op het zelfbeschikkingsrecht van de moeder en vader van baby Kelly. Hiernaast oordeelde de Hoge Raad dat ook baby Kelly in aanmerking komt voor immateriële schadevergoeding omdat er sprake is van aantasting in de persoon op andere wijze. Zie verder: HR 18 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR5213 (Baby Kelly-arrest) r.o. 3.2, 3.4. en 4.8.

¹⁵³ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.5.

¹⁵⁴ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.7.

2.6.3. Analyse

Geconcludeerd kan worden dat de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* kort maar krachtig is over de toewijzing van vorderingen aan secundaire slachtoffers. In gevallen waarin een benadeelde partij een vordering indient voor vergoeding van shockschade zal de strafrechter, evenals in gevallen van immateriële schade, allereerst moeten vaststellen dat sprake is van een wettelijke grondslag voor immateriële schade voordat de strafrechter overgaat tot de beoordeling van de schade-omvang.¹⁵⁵ Daarbij geldt ook het vereiste dat de benadeelde partij voldoende concrete gegevens moet aanvoeren waaruit het geestelijk letsel en het verband hiervan met de onrechtmatige daad blijkt. Dit moet worden vastgesteld naar objectieve maatstaven.¹⁵⁶ In gevallen waarin de gestelde shockschade niet, of in onvoldoende mate, is onderbouwd door de benadeelde partij of waarbij de strafrechter dit niet kan vaststellen naar objectieve maatstaven dient de vordering benadeelde partij volgens de Hoge Raad niet-ontvankelijk verklaard te worden.¹⁵⁷ Aangezien onderzoek naar de vaststelling van shockschade en de omvang hiervan in de meeste gevallen een onevenredige belasting van het strafgeding oplevert zal de benadeelde partij voor het merendeel gewezen zijn op de burgerlijke rechter om de schade te verhalen op de verdachte.

Dagelijks worden strafbare feiten gepleegd, zoals ernstige auto ongelukken, waardoor secundaire slachtoffers aanspraak kunnen maken op een vergoeding van de geleden shockschade. De gevolgen van dergelijke misdrijven kunnen zeer ernstig zijn, zoals in gevallen waarbij het primaire slachtoffer van een misdrijf komt te overlijden of ernstige verwondingen oploopt. Secundaire slachtoffers hebben een groot belang bij het verhalen van immateriële schade op de verdachte. Bij shockschade gaat het immers doorgaans om naasten of nabestaanden wiens naasten ernstig gewond zijn geraakt dan wel overleden. De behoefte van deze secundaire slachtoffers voor erkenning van de door hun geleden immateriële schade is dan ook zeer hoog. De *Taxibus-arrest* voorwaarden zijn zeer streng, waardoor dit een hoge drempel oplevert voor secundaire slachtoffers. Veel secundaire slachtoffers die worden geconfronteerd met de gevolgen van ernstige misdrijven zullen dan ook niet aan alle voorwaarden voldoen van het *Taxibus-arrest*. Deze strenge voorwaarden staan dan ook op gespannen voet met de belangen van secundaire slachtoffers van misdrijven.

2.6.4. Literatuur

Engelhard heeft een uitgebreid jurisprudentie-onderzoek uitgevoerd naar de beoordeling door strafrechters in gevallen waarbij een vordering tot vergoeding van shockschade is ingediend in 2010-2015.¹⁵⁸ Hoewel dit jurisprudentie-onderzoek alweer enigszins gedateerd is, levert het een duidelijk overzicht op van de wijze waarop strafrechters tot voor kort over shockschadevorderingen oordeelde.

Uit het onderzoek blijkt dat een merendeel van de vorderingen niet-ontvankelijk is verklaard en een kwart van de vorderingen gedeeltelijk of volledig is toegewezen.¹⁵⁹ Uit het onderzoek

¹⁵⁵ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, *NJ* 2019/379 (*Overzichtsarrest*) r.o. 2.4.5.

¹⁵⁶ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, *NJ* 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.5.

¹⁵⁷ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, *NJ* 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1 jo. 2.4.5.

¹⁵⁸ Engelhard 2015, p. 89.

¹⁵⁹ Engelhard 2015, p. 89.

blijkt dat shockschadevorderingen om twee redenen niet-ontvankelijk zijn verklaard.¹⁶⁰ In grofweg de helft van de zaken is niet voldaan aan de shockschadevereisten die zijn vastgelegd in het *Taxibus-arrest*, waarbij niet was aangetoond dat sprake is van geestelijk letsel, dan wel dat dit in onvoldoende mate was onderbouwd.¹⁶¹ Daarnaast is een groot deel van de zaken waarin shockschade werd gevorderd niet-ontvankelijk verklaard omdat de aard van shockschade zich niet leent voor behandeling in het strafproces.¹⁶²

Uit het onderzoek blijkt dat in veel gevallen waarin de strafrechter is overgegaan tot het, gedeeltelijk of volledig, toekennen van de shockschadevordering er sprake is van een afwijking van de door de Hoge Raad vastgestelde maatstaf voor shockschade.¹⁶³ In het geval van geestelijk letsel moet een secundair slachtoffer een in de psychiatrie erkend ziektebeeld aantonen door middel van bewijsstukken zoals een medische verklaring.¹⁶⁴ Evenals bij de beoordeling van immateriële schade bij aantasting in de persoon op andere wijze, wordt er door strafrechters veelal afgeweken van het geestelijk letsel vereiste. In sommige gevallen wordt het geestelijk letsel door de strafrechter voldoende aannemelijk geacht zonder dat dit is onderbouwd met stukken.¹⁶⁵ Enkele strafrechters gaan een stap verder en oordelen dat, gezien de ernst van de strafbare feiten en de specifieke omstandigheden, geen onderbouwing van het geestelijk letsel nodig is, omdat dit overduidelijk voortvloeit uit de omstandigheden.¹⁶⁶ Dit staat haaks op de overweging van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* dat slachtoffers voldoende concrete gegevens moeten aandragen waarmee de strafrechter naar objectieve maatstaven het geestelijk letsel kan vaststellen en kan constateren dat dit door het strafbare feit is ontstaan.¹⁶⁷ Deze uitspraken houden in hoger beroep en cassatie dan ook geen stand, omdat in onvoldoende mate is onderzocht of voldaan is aan de vereisten van het *Taxibus-arrest*.¹⁶⁸ Ook blijkt dat strafrechters terughoudend zijn bij het bepalen van de hoogte van de schadevergoeding, zelfs indien wordt geoordeeld dat aan de eisen van het *Taxibus-arrest* is voldaan.¹⁶⁹ Door strafrechters wordt aangegeven dat het vaststellen van een specifiek geldbedrag een onevenredige belasting van het strafproces oplevert.¹⁷⁰ Uit sommige uitspraken blijkt dat de strafrechter de vordering dan gedeeltelijk toekent, waarbij het overige gedeelte, indien gewenst, bij de civiele rechter verhaald kan worden.¹⁷¹

Volgens Engelhard lijken de meeste problemen bij het vaststellen van shockschade voort te vloeien uit het confrontatiecriterium en het vereiste van geestelijk letsel, waar sommige strafrechters soepeler mee omgaan. De meeste strafrechters volgen echter de strenge benadering van de Hoge Raad, waardoor het merendeel van de shockschadevorderingen niet-ontvankelijk wordt verklaard.¹⁷²

¹⁶⁰ Engelhard 2015, p. 91.

¹⁶¹ Engelhard 2015, p. 91.

¹⁶² Engelhard 2015, p. 91.

¹⁶³ Engelhard 2015, p. 93.

¹⁶⁴ Van Can 2020, p. 1593.

¹⁶⁵ Engelhard 2015, p. 93.

¹⁶⁶ Engelhard 2015, p. 93.

¹⁶⁷ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379, m.nt. W.H. Vellinga (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.4.5.

¹⁶⁸ Engelhard 2015, p. 93-94.

¹⁶⁹ Engelhard 2015, p. 94-95.

¹⁷⁰ Engelhard 2015, p. 94-95.

¹⁷¹ Engelhard 2015, p. 94-95.

¹⁷² Engelhard 2015, g. 89.

Lindenbergh stelde voor het *Overzichtsarrest* dat veel vorderingen op basis van shockschade weliswaar niet-ontvankelijk verklaard worden door de strafrechter, maar dat de benadeelde partijen enige compensatie kunnen vinden door een affectieschadevordering in te dienen.¹⁷³ Veel secundaire slachtoffers van misdrijven vorderde shockschade omdat de mogelijkheid tot het verhalen van affectieschade niet mogelijk was. Nu deze mogelijkheid bestaat is de noodzaak om een vordering tot vergoeding van shockschade te kunnen indienen in het strafproces enigszins afgenomen. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat er een mogelijkheid bestaat dat een secundair slachtoffer in aanmerking komt voor shockschade maar niet voor affectieschade omdat een affectieve band tussen het primaire en secundaire slachtoffer ontbreekt. In dergelijke gevallen is het belang om een vordering tot vergoeding van shockschade niet afgenomen.

Kottenhagen kwam voor het *Overzichtsarrest* met de suggestie om het confrontatiecriterium te verruimen.¹⁷⁴ Kottenhagen verwijst hierbij naar het *Kleijnen c.s./Reaal Schadeverzekeringen-arrest*.¹⁷⁵ In het *Kleijnen c.s./Reaal Schadeverzekeringen-arrest* stellen de benadeelden dat er onrechtmatig jegens de benadeelden is gehandeld gezien het strafbare feit dat er een opzettelijk verkeersongeval is gepleegd.¹⁷⁶ De Hoge Raad gaat hier echter niet in mee en stelt dat niet aan het confrontatiecriterium van het *Taxibus-arrest* is voldaan. Dat er opzettelijk gehandeld is jegens de benadeelde doet daar niets aan af.¹⁷⁷ Kottenhagen beargumenteert dat het confrontatiecriterium aangepast dient te worden om naasten en nabestaanden hierin tegemoet te komen. Kottenhagen stelt daartoe een alternatief criterium voor. Namelijk dat ook in geval van een geweldsdelict er voldaan is aan het confrontatiecriterium kan de strafrechter soepeler het confrontatiecriterium toepassen.¹⁷⁸ Nu shockschade een in de jurisprudentie ontwikkelde vorm van schadevergoeding betreft zal de Hoge Raad het confrontatiecriterium in haar jurisprudentie moeten aanpassen. Kottenhagen stelt voor om dit te bewerkstelligen door lagere strafrechters te volgen in hun ruimere uitleg van het confrontatiecriterium bij ernstige misdrijven.¹⁷⁹ Shockschade strekt immers tot de vergoeding van geleden geestelijk letsel, wat ook zeer van toepassing kan zijn in gevallen waar naasten of nabestaanden worden geconfronteerd met de consequenties van het ongeval, waardoor een hevige emotionele shock teweeg wordt gebracht.¹⁸⁰

¹⁷³ Lindenbergh 2014, p. 2701.

¹⁷⁴ Kottenhagen 2010, p. 5.

¹⁷⁵ Kottenhagen 2010, p.

¹⁷⁶ Kottenhagen 2010, p. 3.

¹⁷⁷ HR 9 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI8583, r.o. 3.4.

¹⁷⁸ Kottenhagen 2010, p.

¹⁷⁹ Kottenhagen 2010, p. 4.

¹⁸⁰ Kottenhagen 2010, p. 4-5.

2.7. Conclusie

2.7.1. Algemeen

De Hoge Raad geeft in het *Overzichtsarrest* een uiteenzetting van de geldende civielrechtelijke normen die de strafrechter dient toe te passen op de vordering benadeelde partij. Uit het *Overzichtsarrest* blijkt dat de omvang van vermogensschade in beginsel concreet begroot dient te worden. Volgens artikel 6:97 BW kan de strafrechter de schade schatten. De Hoge Raad maakt in het *Overzichtsarrest* duidelijk dat de strafrechter minder terughoudend kan zijn in het toepassen van zijn schattingsbevoegdheid bij het bepalen van de omvang van vermogensschade. De strafrechter kan door zijn schattingsbevoegdheid vaker toe te passen en door complexe vorderingen te splitsen, voorkomen dat vermogensschade vorderingen onnodig niet-ontvankelijk worden verklaard.

2.7.2. Zaakschade

De beoordeling van zaakschade vormt een uitzondering op het uitgangspunt van concrete schadebegroting. Uit het *Overzichtsarrest* blijkt dat de omvang van zaakschade abstract dient te worden begroot aan de hand van de objectieve herstelkosten. Nu zaakschade in de meeste gevallen eenvoudig kan worden vastgesteld aan de hand van objectieve herstelkosten indien de vordering goed is onderbouwd door de benadeelde partij, valt te verwachten de strafrechter geen problemen ervaart bij het beoordelen van de omvang van zaakschade.

Uit het *Overzichtsarrest* en de literatuur blijkt dat de strafrechter zaakschade nogal nauwkeurig vaststelt. Nu er bij zaakschade sprake is van een abstracte schadebegroting is deze nauwkeurige schadebegroting onnodig. In de praktijk past de strafrechter een concreet gerichte schadebegroting toe bij zaakschade terwijl dit onnodig is. Verder overweegt de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* dat de strafrechter bij zaakschade vaker gebruik kan maken van zijn schattingsbevoegdheid. De strafrechter kan door een abstracte schadebegroting toe te passen en vaker gebruik te maken van zijn schattingsbevoegdheid onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen voorkomen.

2.7.3. Materiële letselschade

De omvang van letselschadevorderingen dient concreet te worden begroot. Letselschadevorderingen kunnen complex zijn door de hoeveelheid aan kostenposten die gevorderd kunnen worden en de complexiteit van enkele kostenposten zoals verlies van arbeidsvermogen. Uit het *Overzichtsarrest* van de Hoge Raad en de literatuur blijkt dat het voornaamste probleem bij letselschadevorderingen is dat deze vaak complex zijn. De strafrechter verklaart veel letselschadevorderingen om deze reden dan ook niet-ontvankelijk omdat het vaststellen van de omvang van de letselschade een onevenredig belasting van het strafgeding oplevert. Uit de literatuur blijkt de strafrechter in de praktijk te snel overgaat tot een niet-ontvankelijkheidsverklaring. Een deel van letselschadevorderingen wordt daardoor onnodig niet-ontvankelijk verklaard in de strafprocedure. Dit terwijl letselschadeslachtoffers door de hoge kosten die gepaard gaan met letselschade een groot belang hebben om hun schade vergoed te krijgen in de strafprocedure.

De Hoge Raad stelt in het *Overzichtsarrest* dat de strafrechter gebruik kan maken van zijn schattingsbevoegdheid om onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen te voorkomen bij

letselschadevorderingen. De strafrechter kan de schade van eenvoudigere kostenposten, zoals medische kosten, schatten indien deze niet nauwkeurig zijn vast te stellen. Hiernaast kan de strafrechter een gedeelte van de vordering toekennen door een vordering te splitsen. Hiermee kunnen de eenvoudige kostenposten worden toegekend in de strafprocedure. De complexe kostenposten kan het slachtoffer bij de civiele rechter verhalen op de verdachte. Door de vordering te splitsen krijgen letselschade slachtoffer een deel van hun schade vergoed in de strafprocedure. Nu letselschade, zeker in geval van ernstig letsel, zeer hoog kan uitvallen zal dit voor letselschadeslachtoffers een groot verschil maken.

De overwegingen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* zal enkel een deel van de niet-ontvankelijkheidsverklaringen bij letselschadevorderingen voorkomen. Eenvoudige letselschadevorderingen kunnen geheel binnen de strafprocedure behandeld worden indien de strafrechter vaker gebruik maakt van zijn schattingsbevoegdheid. Complexe letselschadevorderingen kunnen maar deels behandeld worden in de strafprocedure. Door de vordering te splitsen kan de strafrechter wel een deel van de geleden letselschade aan het slachtoffer toekennen. Complexe kostenposten, zoals verlies van arbeidsvermogen, zijn niet geschikt om binnen de strafprocedure te behandelen. Door de complexe aard van letselschadevorderingen is niet te voorkomen dat een (deel) van de vorderingen niet-ontvankelijk wordt verklaard.

2.7.4. Immateriële schade

Bij immateriële schade stelt de Hoge Raad dat de strafrechter strenger dient te toetsen of er überhaupt sprake is van een wettelijke grondslag voor het toekennen van immateriële schade. Immateriële schade kan volgens artikel 6:95 BW enkel worden vergoed voor zover de wet recht op vergoeding hiervan geeft. Hierna kan de strafrechter pas overgaan tot het beoordelen van de omvang van immateriële schade. De omvang van immateriële schade wordt vastgesteld naar billijkheid.

In artikel 6:106 BW is vastgesteld dat een slachtoffer recht heeft op immateriële schadevergoeding indien er het oogmerk is om een slachtoffer immateriële schade toe te brengen of als er sprake is van letselschade, schade in de eer of goede naam of als er sprake is van aantasting in de persoon op andere wijze.

Immateriële schade als gevolg van het oogmerk om immateriële schade toe te brengen en in geval van letselschade of schade in de eer of goede naam is in de meeste gevallen eenvoudig vast te stellen door de strafrechter. In geval van een veroordeling staat immers al vast dat er onrechtmatig jegens het slachtoffer is gehandeld. Enkel de omvang van de schade dient nog vastgesteld te worden naar billijkheid. Enkel bij schade door aantasting in de persoon op andere wijze moet het slachtoffer ook aantonen dat er sprake is van geestelijk letsel veroorzaakt door het strafbare feit dan wel dat er sprake is van een inbreuk op een fundamenteel recht.

In gevallen van immateriële schade bij aantasting in de persoon op andere wijze wijst de Hoge Raad de strafrechter op de nieuwe geherformuleerde maatstaf uit het *EBI-arrest*. De Hoge Raad maakt duidelijk dat enkel tot de beoordeling van de schade-omvang overgegaan dient te worden nadat vastgesteld is of er sprake is van geestelijk letsel of een ernstige normschending. Enkel in gevallen waarin de schade is onderbouwd en door objectieve

maatstaven vastgesteld door de strafrechter kan de schade-omvang vastgesteld worden naar billijkheid.

Het *EBI-arrest* biedt een uitkomst voor strafrechters om immateriële schade bij misdrijven vaker toe te kennen. Bij bepaalde strafbare feiten, zoals verkrachting, is het sinds het *EBI-arrest* eenvoudiger om te stellen dat de aard en ernst van de normschending meebrengen dat de nadelige gevolgen voor het slachtoffer zo voor de hand liggen dat er sprake is van aantasting in de persoon op andere wijze. Wel blijkt uit de jurisprudentie van de Hoge Raad dat deze nadelige gevolgen door het slachtoffer onderbouwd dienen te worden. Verder is het van belang dat de strafrechter onderbouwd waarom de aard en ernst van de normschending meebrengt dat er sprake is van aantasting in de persoon op andere wijze. Door deze mogelijkheid vaker te benutten kan de strafrechter voorkomen dat het geestelijk-letselvereiste toegepast dient te worden binnen de strafprocedure.

Bij bepaalde strafbare feiten waar de aard en ernst van de normschending niet meebrengt dat er sprake is van een aantasting in de persoon op andere wijze zal de strafrechter alsnog het geestelijk-letselvereiste moeten toepassen. Uit de overwegingen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* en de literatuur blijkt dat schade bij aantasting in de persoon op andere wijze grote problemen oplevert in de strafprocedure. Bij immateriële schadevorderingen in geval van aantasting in de persoon wordt door de strafrechter onvoldoende getoetst of er voldaan is aan het geestelijk-letselvereiste. Hierdoor kan er sprake zijn van een onterechte toekenningen van immateriële schadevorderingen waarbij niet voldaan is aan de wettelijke vereiste. Immateriële schade komt immers enkel voor vergoeding in aanmerking als er een wettelijke grondslag is. Als er niet is voldaan aan het geestelijk-letselvereiste is er ook geen sprake van immateriële schade door aantasting in de persoon op andere wijze.

Uit de literatuur blijkt dat strafrechters verschillend omgaan met het toekennen van immateriële schade in geval van schade bij aantasting in de persoon op andere wijze. Een deel van de strafrechters volgt de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest*. Indien er niet voldaan is aan het geestelijk-letselvereiste verklaren zij de vordering niet-ontvankelijk. Een deel van de strafrechters beoordeelt of de schade redelijk en aannemelijk is. Het geestelijk-letselvereiste wordt door deze strafrechters als onredelijk ervaren. Hierdoor wordt er bewust van het vereiste afgeweken. Het onterecht toekennen van immateriële schade vloeit dan ook niet voort uit een gebrek aan kennis bij de strafrechter. De oorzaak van de onterechte toekenning van immateriële schadevorderingen bij aantasting in de persoon vloeit voort uit het als onredelijk ervaren geestelijk-letselvereiste.

Het afwijken van het geestelijk-letselvereiste door strafrechters is in strijd met het *Overzichtsarrest* en het *EBI-arrest*. De Hoge Raad houdt duidelijk een strenge koers vast bij het toekennen van immateriële schade in geval van aantasting in de persoon op andere wijze. Deze strenge koers staat echter op gespannen voet met de praktijk van een deel van de strafrechter. Het geestelijk-letselvereiste wordt door een deel van de strafrechters als niet billijk ervaren. De overtuiging dat het hanteren van het *EBI-arrest* voor bepaalde strafbare feiten, zoals een woninginbraak of stalking, als een te hoge drempel wordt ervaren is ook begrijpelijk. Hiernaast ervaren strafrechters een toenemende druk om de immateriële schade van slachtoffers van strafbare feiten te vergoeden binnen de strafprocedure. Nu de interviews met strafrechters hebben plaatsgevonden na het *Overzichtsarrest* en het *EBI-arrest* is het al op voorhand duidelijk dat het *Overzichtsarrest* niet afdoende zal zijn om onterechte

toekenningen van immateriële schadevorderingen bij aantasting in de persoon te voorkomen. Immers wordt er desondanks de herhaaldelijke nadruk van de Hoge Raad dat er streng getoetst dient te worden of er voldaan is aan het geestelijk-letselvereiste alsnog door een deel van de strafrechters bewust afgeweken van de geldende jurisprudentie van de Hoge Raad. Om onterechte toekenningen van immateriële schadevorderingen bij aantasting in de persoon te voorkomen zal er dus een andere oplossing moeten komen voor strafbare feiten waarbij de aard en de ernst van de normschending en de gevolgen daarvan geen aantasting in de persoon op andere wijze meebrengen.

2.7.5. Secundaire slachtoffers van misdrijven

In het *Overzichtsarrest* stelt de Hoge Raad dat aan de in het *Taxibus-arrest* gestelde voorwaarden voldaan moet worden om shockschadevorderingen toe te kennen. Hierna kan de omvang van shockschade pas worden vastgesteld naar billijkheid.

De Hoge Raad overweegt dat de vaststelling of er sprake is van shockschade en het bepalen van de omvang daarvan dusdanig complex is dat een dergelijke vordering in de regel niet-ontvankelijk verklaard dient te worden door de strafrechter. De beoordeling van shockschade zal in meeste gevallen nader onderzoek vereisen waardoor dit een onevenredige belasting van het strafgeding oplevert. De benadeelde partij is dan ook aangewezen op de burgerlijke rechter om shockschade te verhalen op de verdachte.

In beginsel hebben secundaire slachtoffers van misdrijven een groot belang bij het verhalen van immateriële schade in de strafprocedure. Nu de mogelijkheid tot het vorderen van affectieschade sinds 1 januari 2019 bestaat is dit belang enigszins afgenomen. Er zal een beperkt aantal gevallen zijn waarin een secundair slachtoffer in aanmerking komt voor shockschade maar geen affectieve band heeft met het primaire slachtoffer. In dergelijke gevallen kan het secundaire slachtoffer een vordering tot vergoeding van shockschade indienen bij de burgerlijke rechter.

Tevens blijkt dat enkele strafrechters voor het *Overzichtsarrest* afweken van het de in het *Taxibus-arrest* gestelde voorwaarden. Uit jurisprudentie-onderzoek van Engelhard blijkt dat een kwart van de shockschadevorderingen gedeeltelijk of geheel wordt toegewezen in de strafprocedure. In deze gevallen wordt, evenals bij het toekennen immateriële schade op grond van aantasting in de persoon, afgeweken door een deel van de strafrechters van het geestelijk-letselvereiste. Omdat dit jurisprudentie-onderzoek alweer enigszins verouderd is rijst de vraag of strafrechters nog steeds afwijken van de in het *Taxibus-arrest* gestelde voorwaarden nu de mogelijkheid tot het vorderen van affectieschade bestaat. Vermoedelijk zal dit zich minder voortdoen.

3. Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering

3.1. Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering

De wetgever heeft, vooruitlopend op de inwerkingtreding van het nieuwe Wetboek van Strafvordering, het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering ingediend met het oog op bevordering van innovatie in het strafprocesrecht.¹⁸¹ Het wetsvoorstel betreft een brede verscheidenheid aan onderwerpen, waaronder de vordering benadeelde partij.¹⁸² In de consultatieversie van het wetsvoorstel was de mogelijkheid voorzien om de vordering benadeelde partij bij gewelds en zedenmisdrijven af te splitsen van het hoofdgeding - de strafprocedure - en deze afzonderlijk door de strafrechter te laten behandelen, nadat de veroordeling van de verdachte heeft plaatsgevonden.¹⁸³

Uit de Memorie van Toelichting blijkt dat na de consultatieronde besloten is de afgesplitste procedure niet op te nemen in het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering.¹⁸⁴ De reden hiervoor is dat de afgesplitste procedure geen voorschotregeling bevat.¹⁸⁵ Uit de adviezen van organisaties werkzaam in de strafrechtspraktijk blijkt dat een afgesplitste procedure zonder een voorschotregeling geen toegevoegde waarde zal hebben voor benadeelde partijen.¹⁸⁶ De wetgever heeft er expliciet voor gekozen geen voorschotregeling op te nemen nu de financiële consequenties hiervan voor de Staat onvoorzienbaar zijn.¹⁸⁷¹⁸⁸

In de consultatieversie van het Wetsvoorstel was de volgende wijziging in het Wetboek van Strafvordering voorgesteld: *Indien de vordering van de benadeelde partij betrekking heeft of mede betrekking heeft op een gewelds- of zedenmisdrijf en de behandeling van die vordering naar het oordeel van de rechtbank een onevenredige belasting voor het strafgeding oplevert, kan de rechtbank, in afwijking in zoverre van het bepaalde in artikel 361, derde lid, ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte dan wel de benadeelde partij gemotiveerd bevelen dat de vordering wordt afgesplitst van het strafgeding en afzonderlijk wordt behandeld. De artikelen 329 en 330 zijn van overeenkomstige toepassing op het verzoek van de benadeelde partij. Indien de rechtbank de afsplitsing beveelt, vindt de behandeling van de vordering plaats na het eindvonnis van de rechtbank (Artikel 563 lid 1 Sv).*

Het doel van de afzonderlijke procedure was om te voorkomen dat slachtoffers van geweldsdelicten met ingewikkelde letselvorderingen uitsluitend terecht kunnen bij de civiele rechter.¹⁸⁹ De wetgever beoogde hiermee slachtoffers van gewelds- of zedenmisdrijven met letselschade de mogelijkheid te geven om alsnog hun schade te verhalen op de verdachte. Het is gebleken dat slachtoffers van misdrijven zich zelden tot de burgerlijke rechter wenden om

¹⁸¹ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 12.

¹⁸² Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 12.

¹⁸³ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

¹⁸⁴ *Kamerstukken II 2020/21, 35869, 3, pg. 15-16 (MvT).*

¹⁸⁵ *Kamerstukken II 2020/21, 35869, 3, pg. 15-16 (MvT).*

¹⁸⁶ *Kamerstukken II 2020/21, 35869, 3, pg. 15-16 (MvT).*

¹⁸⁷ *Kamerstukken II 2020/21, 35869, 3, pg. 15-16 (MvT).*

¹⁸⁸ Er is door de wetgever besloten een onderzoek in te stellen naar de kosten van het opnemen van een voorschotregeling bij een afgesplitste procedure. Na de afronding van het onderzoek zal de wetgever overwegen of het alsnog mogelijk is een afgesplitste procedure op te nemen in het Wetboek van Strafvordering met inbegrip van een voorschotregeling.

¹⁸⁹ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

hun schade te verhalen, indien de strafrechter de vordering niet-ontvankelijk heeft verklaard.¹⁹⁰ De wetgever heeft de mogelijkheid om deze complexe vorderingen te verwijzen vooralsnog beperkt tot slachtoffers van gewelds- of zedenmisdrijven met letselschade.¹⁹¹ Overige vorderingen dienen dus beoordeeld te worden door de strafrechter tijdens de strafzitting.¹⁹²

3.2. Advies Raad voor de Rechtspraak

De wetgever heeft de Raad voor de Rechtspraak om advies gevraagd over het de consultatieversie van het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering. De Raad voor de Rechtspraak geeft aan weliswaar blij te zijn met vernieuwingen binnen de strafprocedure, maar dat het een stap te ver is om strafrechters naast hun huidige takenpakket nog afzonderlijke civielrechtelijke zittingen te laten houden.¹⁹³ De Raad voor de Rechtspraak stelt dat het niet de primaire taak van de strafrechter is om vorderingen tot schadevergoeding te behandelen. Daarnaast ontbreekt hij strafrechters in het algemeen de benodigde specialistische kennis van complexe letselschadevorderingen.¹⁹⁴ Daarbij komen nog de praktische haalbaarheid en organisatorische problemen die hiermee gepaard gaan.¹⁹⁵

De Raad voor de Rechtspraak pleit zelf voor een kosteloze verwijzing naar de civiele rechter.¹⁹⁶ Hiermee wordt volgens de Raad voor de Rechtspraak meer recht gedaan aan de belangen van de verdachte en het slachtoffer en zorgt dit er tevens voor dat de civiele maatstaven juist worden toegepast.¹⁹⁷ Daarnaast geeft de Raad voor de Rechtspraak het advies om het wetsvoorstel niet te beperken tot gewelds- of zedenmisdrijven, omdat complexe vorderingen zich ook kunnen voordoen bij andere misdrijven zoals stalking.¹⁹⁸ De Raad voor de Rechtspraak merkt dat een criterium *complexe vorderingen die zonder meer als onevenredige belasting van het strafproces hebben te gelden* meer passend is.¹⁹⁹

3.3. Literatuur

Voor het introduceren van het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering heeft Schijns al gepleit voor een zogenoemde klapluikconstructie.²⁰⁰ Bij een klapluikconstructie loopt een aparte procedure naast de strafprocedure. Dergelijke constructies komen al voor in het strafproces, zoals bij ontnemingsvorderingen van wederrechtelijk verkregen voordeel.²⁰¹ Het voordeel van een klapluikconstructie is dat hiermee de belangen van de verdachte en het slachtoffer beter gewaarborgd worden.²⁰² Volgens Schijns wordt hiermee voorkomen dat de strafrechter binnen de strafprocedure meerdere petten moet dragen. Immers, vaak wordt vergeten dat de strafrechter meerdere, soms ook tegenstrijdige, belangen binnen de procedure moet bewaken

¹⁹⁰ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

¹⁹¹ Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

¹⁹² Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 37.

¹⁹³ Advies Rvdr wetsvoorstel innovatie strafvordering, p. 9.

¹⁹⁴ Advies Rvdr wetsvoorstel innovatie strafvordering, p. 9.

¹⁹⁵ Advies Rvdr wetsvoorstel innovatie strafvordering, p. 9.

¹⁹⁶ Advies Rvdr wetsvoorstel innovatie strafvordering, p. 8.

¹⁹⁷ Advies Rvdr wetsvoorstel innovatie strafvordering, p. 8-9.

¹⁹⁸ Advies Rvdr wetsvoorstel innovatie strafvordering, p. 11.

¹⁹⁹ Advies Rvdr wetsvoorstel innovatie strafvordering, p. 11.

²⁰⁰ Schijns 2015, p. 39.

²⁰¹ Schijns 2015, p. 39.

²⁰² Schijns 2015, p. 39.

en tegelijkertijd uitgebreide kennis moet hebben van twee rechtsgebieden. Het is dan ook begrijpelijk dat het huidige systeem onvoldoende houvast biedt en er zich problemen voortdoen met de behandeling van de vordering benadeelde partij binnen de strafprocedure.

Ook in de literatuur bestaat kritiek op het huidige Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering. Schijns heeft kritiek op het voornemen van de wetgever om in deze aparte procedure de voorschotregeling af te schaffen.²⁰³ Hiermee raken slachtoffers hun voorschot van de overheid kwijt, wat vergaande gevolgen kan hebben voor het vergoeden van hun schade. De voorschotregeling is dan ook een van de grootste voordelen voor het slachtoffer om zijn vordering in te dienen bij de strafprocedure, en niet bij de civiele rechter.²⁰⁴ Hiernaast heeft Janssen kritiek op de beslissing van de wetgever om de afzonderlijke procedure te beperken tot gewelds- of zedenmisdrijven met letselschade.²⁰⁵ Net zoals de Raad van Rechtspraak vindt Janssen deze categorie te beperkt. Janssen pleit zelfs dat enkel eenvoudige vorderingen binnen de strafprocedure behandeld dienen te worden, zoals beperkte materiële zaakschade en affectieschade, waarbij de overige vorderingen binnen de afzonderlijke procedure worden behandeld.²⁰⁶ Hiermee wordt volgens Janssen gewaarborgd dat de strafprocedure weer gericht wordt op het strafrecht.²⁰⁷

Naast een klapluikconstructie zijn er ook enkele andere formeelrechtelijke verbeteringsvoorstellen in de literatuur naar voren gebracht. Ter volledigheid zullen ook deze verbeteringsvoorstellen worden behandeld. Het netwerk van slachtofferadvocaten Stichting Landelijk Advocaten Netwerk Gewelds- en Zeden Slachtoffers (LANGSZ) heeft voorgesteld om het voegingscriterium aan te passen, zodat de strafrechter een vordering van de benadeelde niet enkel niet-ontvankelijk verklaart omdat de hoeveelheid vorderingen een onevenredige belasting van het strafproces oplevert.²⁰⁸ LANGSZ heeft dit voorgesteld na het *Roberts M. arrest* waarin de Hoge Raad oordeelde dat het bepalen van de omvang van de materiële schade van de zedenslachtoffers een onevenredige belasting van het strafgeding oplevert.²⁰⁹

Schijns stelt dat het huidige stelsel mogelijkheden biedt waarvoor weinig aanpassingen nodig zijn. Ten eerste stelt Schijns voor om een schriftelijke ronde inlassen - zoals gebruikelijk is in complexe civiele zaken. Door een schriftelijke ronde in te lassen kan de vordering van de benadeelde partij beter onderbouwd worden.²¹⁰ Hiermee kan worden voorkomen dat nader onderzoek voor de vaststelling van de omvang van de schade een onevenredige belasting van het strafgeding oplevert.²¹¹ Ten tweede stelt Schijns voor om de mogelijkheid te creëren voor de strafrechter om een *veroordeling tot schadevergoeding op te maken bij staat* uit te spreken. Door een veroordeling tot schadevergoeding op te maken bij Staat kan enkel de onrechtmatige daad worden vastgesteld in de strafprocedure.²¹² Hierna kan een civiele schadeprocedure

²⁰³ Schijns 2019, p. 2502-2503.

²⁰⁴ Schijns 2019, p. 2502-2503.

²⁰⁵ Janssen 2020, p. 2398-2399.

²⁰⁶ Janssen 2020, p. 2398-2399.

²⁰⁷ Janssen 2020, p. 2398-2399.

²⁰⁸ Schijns 2015, p. 37.

²⁰⁹ HR 1 juli 2014, ECLI:NL:PHR:2014:632, r.o. 18.7.

²¹⁰ Schijns 2015, p. 38-39.

²¹¹ Schijns 2015, p. 38-39.

²¹² Schijns 2015, p. 39.

worden gevolgd om de omvang van de schade vast te stellen.²¹³ Schijns pleit tevens voor de uitbreiding van de rol van private verzekeringen.²¹⁴ Volgens Schijns zal het elimineren van de *opzetclausule* in verzekeringsovereenkomsten slachtoffers de mogelijkheid bieden om hun vergoeding via de verzekering van de dader te verhalen.²¹⁵

3.4. Conclusie

De wetgever beoogt met het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering slachtoffers van gewelds- of zedenmisdrijven met letselschade de mogelijkheid te geven om hun schade op de verdachte te verhalen binnen de strafprocedure. Door de strafrechter de mogelijkheid te bieden om complexe letselschadevorderingen af te splitsen van de strafprocedure kan volgens de wetgever voorkomen worden dat de strafrechter deze vorderingen grotendeels niet-ontvankelijk verklaart. Mogelijk zal deze afgesplitste procedure na het afgeronde onderzoek alsnog worden opgenomen in het Wetboek van Strafvordering.

Uit het advies van de Raad van Rechtspraak en de literatuur volgt echter dat het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering waarschijnlijk niet het beoogde effect zal hebben. Weliswaar kan het slachtoffer de letselschadevordering beter onderbouwen omdat er meer ruimte is voor bewijslevering in de afzonderlijke procedure. Daarentegen ontbreekt bij strafrechters doorgaans de expertise om deze complexe kostenposten te beoordelen. Een aparte procedure zorgt uitsluitend voor een verplaatsing van het probleem naar een andere procedure. Bovendien is de voorschotregeling een belangrijk onderdeel van de vordering benadeelde partij. Het afschaffen van de voorschotregeling zal dan ook zeer nadelig zijn voor slachtoffers van een gewelds- en zedenmisdrijven.

²¹³ Schijns 2015, p. 39.

²¹⁴ Schijns 2015, p. 38-40.

²¹⁵ Schijns 2015, p. 39-40.

4. Conclusie

4.1. Inleiding

Sinds de invoering van de Wet Terwee is het takenpakket van de strafrechter uitgebreid. De strafrechter moet sindsdien naast de strafzaak ook oordelen over de schadevergoeding van slachtoffers van strafbare feiten. Dit was eerst beperkt tot het beoordelen van eenvoudige vorderingen, maar sinds de aanpassing van het ontvankelijkheids criterium naar *onevenredige belasting van het strafgeding* in 2011 kunnen ook complexere schadevorderingen worden ingediend.

De Hoge Raad noemt als belangrijkste reden voor het *Overzichtsarrest*:

*Mede gelet op het grote belang dat benadeelde partijen erbij hebben op een eenvoudige wijze schadeloos gesteld te worden voor de schade die zij door een strafbaar feit hebben geleden, beoogt deze uitzetting ook te voorkomen dat de strafrechter vaker dan nodig gebruikmaakt van zijn bevoegdheid een benadeelde partij in haar vordering niet-ontvankelijk te verklaren omdat hij vindt dat de behandeling daarvan een onevenredige belasting van het strafgeding zou opleveren.*²¹⁶

In deze scriptie staat derhalve de volgende probleemstelling centraal: *biedt het Overzichtsarrest een adequate oplossing voor de problemen bij het bepalen van de omvang van de civielrechtelijke schadevergoeding van slachtoffers in de strafprocedure?*

In het *Overzichtsarrest* stelt de Hoge Raad de huidige civielrechtelijke normen vast voor de vordering benadeelde partij. In artikel 6:97 BW is vastgesteld dat indien de schade niet nauwkeurig kan worden begroot deze mag worden geschat. Uit artikel 6:97 BW vloeit voort dat het uitgangspunt voor het bepalen van de omvang van vermogensschade is dat deze concreet wordt begroot. De daadwerkelijke geleden schade dient te worden vergoed. De belangrijkste uitzondering vormt de abstracte schadeberekening bij zaakschade. Bij zaakschade dienen de *objectieve herstelkosten* gebruikt te worden om de omvang van de schade te bepalen. De Hoge Raad wijst de strafrechter erop dat deze de omvang van de schade van een deel van de vordering kan beoordelen en het overige deel niet-ontvankelijk kan verklaren. Met een dergelijke gedeeltelijke niet-ontvankelijkheidsverklaring krijgt het slachtoffer een deel van de geleden schade vergoed in de strafprocedure. Voor het overige deel van de schade kan het slachtoffer zich wenden tot de civiele rechter.

Naast de algemene overwegingen in het *Overzichtsarrest* biedt de Hoge Raad ook specifieke aandachtspunten voor het bepalen van de omvang van zaakschade, materiële letselschade, immateriële schade en schade van secundaire slachtoffers. Per schadesoort zal apart worden toegelicht of de overwegingen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* voldoende zullen zijn om de problemen ten aanzien van onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen en onterechte toekenningen op te lossen.

Zaakschade

In het *Overzichtsarrest* wijst de Hoge Raad de strafrechter op de abstracte schadebegroting die gehanteerd dient te worden bij zaakschade. In tegenstelling tot andere vormen van

²¹⁶ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.1.

vermogensschade dient zaakschade abstract te worden begroot aan de hand van de *objectieve herstellkosten*. Uit de literatuur blijkt dat de strafrechter zaakschade in de praktijk nogal nauwkeurig en concreet begroot. Dit terwijl een abstracte schadebegroting gehanteerd dient te worden. Door zaakschade abstract te begroten aan de hand van *objectieve herstellkosten* kunnen meer zaakschade vorderingen door de strafrechter worden behandeld. Een niet-ontvankelijkheidsverklaring kan hiermee voorkomen worden.

Tevens stelt de Hoge Raad dat de strafrechter bij zaakschade vaker gebruik dient te maken van zijn schattingsbevoegdheid. Voor het *Overzichtsarrest* had de literatuur al opgemerkt dat de strafrechter te terughoudend is in het beoordelen van zaakschade vorderingen. Momenteel worden teveel zaakschade vorderingen onnodig niet-ontvankelijk verklaard. De oorzaak hiervan is dat de strafrechter te weinig gebruik maakt van zijn schattingsbevoegdheid.

Letselschade

Bij letselschade is er sprake van een concrete schadebegroting waarbij de daadwerkelijk geleden van het slachtoffer vergoed dient te worden. Letselschadevorderingen zijn doorgaans complex en bevatten meerdere schadeposten. Hierdoor is het niet eenvoudig voor de strafrechter om letselschadevorderingen te behandelen binnen de strafprocedure zonder dat deze een onevenredige belasting van het strafgeding opleveren. Volgens de literatuur is de strafrechter nog te terughoudend in het beoordelen van letselschadevorderingen. Complexe letselschadevorderingen worden volgens de literatuur nog te veel niet-ontvankelijk verklaard door de strafrechter.

De Hoge Raad heeft in het *Overzichtsarrest* de strafrechter gewezen op zijn schattingsbevoegdheid en de mogelijkheid om een vordering te splitsen. Door niet-complexe kostenposten te schatten en complexe schadeposten te splitsen van de vordering kunnen slachtoffers een groot deel van hun schade verhalen op de verdachte in het strafproces. Indien gewenst kan het slachtoffer het niet-ontvankelijke deel van de vordering alsnog verhalen op de verdachte bij de civiele rechter.

Immateriële schade

Immateriële schade komt enkel in aanmerking voor vergoeding indien hiervoor een wettelijke grondslag is. Uit artikel 6:106 BW volgt dat er een recht is op schadevergoeding als er het oogmerk is om immateriële schade toe te brengen of indien er sprake is van letselschade, schade in de eer of goede naam of aantasting in de persoon op andere wijze. Wanneer vaststaat dat er recht is op vergoeding van de immateriële schade wordt deze vastgesteld naar billijkheid.

In het *Overzichtsarrest* wijst de Hoge Raad de strafrechter op het feit dat immateriële schade enkel in aanmerking komt voor vergoeding indien hier een wettelijke grondslag voor is. Er zal dus eerst vastgesteld moeten worden of er voldaan is aan de vereiste van artikel 6:106 BW. Uit het *Overzichtsarrest* blijkt dat het bij de beoordeling van de omvang van schade bij aantasting in de persoon op andere wijze vooral misgaat. Voor schade in geval van aantasting in de persoon op andere wijze zal het slachtoffer moeten onderbouwen dat er sprake is van een ernstige normschending of geestelijk letsel aan de hand van objectieve maatstaven. Daarna kan de omvang van de schade pas worden vastgesteld naar billijkheid.

Sinds het *EBI-arrest* is het eenvoudiger voor de strafrechter om immateriële schade toe te kennen aan slachtoffers bij aantasting in de persoon op andere wijze omdat een ernstige normschending en geestelijk letsel nevenschikkend worden getoetst. Bij bepaalde strafbare feiten, zoals verkrachting, kan de aard en ernst van de normschending meebrengen dat de nadelige gevolgen voor het slachtoffer zo voor de hand liggen dat er sprake is van aantasting in de persoon op andere wijze. Hiermee kan voorkomen worden dat het geestelijk-letselvereiste toepast dient te worden. In overige gevallen waarin er geen sprake is van een ernstige normschending zal alsnog voldaan moeten worden aan het geestelijk-letselvereiste.

Uit het literatuuronderzoek is gebleken dat veel strafrechters weliswaar op de hoogte zijn van de wijze waarop het geestelijk-letselvereiste beoordeeld dient te worden, maar hier bewust van afwijken. De oorzaak hiervan is dat de strafrechter de geestelijk-letselmaatstaf als onredelijk ervaart. De strafrechters zouden, indien zij de civiele maatstaf strikt toepassen, tenslotte de meeste vorderingen van slachtoffers moeten afwijzen of niet-ontvankelijk verklaren. Dit terwijl er veel druk vanuit de maatschappij is om immateriële schade van slachtoffers toe te kennen. Verder zorgt het geestelijk-letselvereiste bij aantasting in persoon op andere wijze tot opvallende verschillen in de wijze waarop immateriële schade wordt toegekend aan slachtoffers. Een slachtoffer van een eenvoudige mishandeling kan relatief eenvoudig aanspraak maken op immateriële schade omdat de letselschade in geval van een veroordeling al vaststaat. Hier staat tegenover dat een slachtoffer van stalking moet onderbouwen dat diegene geestelijk letsel heeft overgehouden aan het strafbare feit. De bewijslast hiervoor is hoog en vereist een diagnose van een psychiater of psycholoog om het geestelijk letsel aan te tonen.

Terwijl begrijpelijk is dat strafrechters afwijken van het geestelijk-letselvereiste omdat deze als onredelijk wordt ervaren, zorgt dit ook voor zeer onwenselijke situatie. Enerzijds zijn er strafrechters die het geestelijk-letselvereiste strikt toepassen en anderzijds strafrechters die een afwijkende maatstaf hanteren. Dit is funest voor de rechtseenheid, waarbij het voor alle procespartijen onduidelijk is op welke wijze de schade begroot zal worden.²¹⁷ Verder kan dit gevallen opleveren waarin de strafrechter een vordering van immateriële schade bij aantasting in de persoon op andere wijze toekent, terwijl het slachtoffer hier volgens het geldende aansprakelijkheidsstelsel helemaal geen recht op heeft.

Secundaire slachtoffers van misdrijven

Omdat shockschade vorderingen complex zijn en de *Taxibus-arrest* voorwaarden streng getoetst moeten worden zal dit doorgaans een onevenredige belasting voor het strafgeding opleveren. Opvallend is dat de strafrechter in enkele gevallen alsnog shockschade vorderingen toekent in de strafprocedure. Uit het jurisprudentie-onderzoek van Engelhard is gebleken dat een kwart van de shockschadevorderingen gedeeltelijk of volledig is toegewezen. In de meeste van deze gevallen is de strafrechter aan het geestelijk-letselvereiste voorbij gegaan.

Bij de beoordeling van de omvang van shockschade vorderingen doen zich twee problemen voor. Ten eerste worden veel shockschadevorderingen niet-ontvankelijk verklaard omdat shockschadevorderingen een onevenredige belasting van het strafgeding opleveren. Verder

²¹⁷ Als het onduidelijk is welke maatstaf wordt gehanteerd is het voor het slachtoffer ingewikkeld om de vordering te onderbouwen. Voor de verdachte is het ook problematisch, omdat deze een vordering moet betwisten waarbij de begroting is gebaseerd op de ervaring en intuïtie van de strafrechter. Dit terwijl hij mogelijk veronderstelt dat hij enkel het gestelde geestelijke letsel moet betwisten.

blijkt dat er toekenningen van shockschadevorderingen plaatsvinden in de strafprocedure ondanks de stelling van de Hoge Raad dat shockschade vorderingen zich niet lenen voor behandeling in de strafprocedure. Bij deze toekenningen van shockschade vorderingen is niet voldaan aan alle vereisten van het *Taxibus-arrest*.

De vraag rijst waarom de optie is opengelaten voor slachtoffers om shockschadevorderingen binnen de strafprocedure in te dienen. Immers, het is nadelig voor alle procespartijen, en in het bijzonder voor het slachtoffer, om deze mogelijkheid te bieden indien deze in de meeste gevallen niet-ontvankelijk verklaard wordt. De Hoge Raad lijkt vast te houden aan de strenge vereisten omdat hij niet op de stoel van de wetgever wil zitten en niet wil afwijken van wat in de wet is vastgelegd.²¹⁸

Conclusie

Uit het jurisprudentie en literatuuronderzoek is gebleken dat de overwegingen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* bepaalde problemen bij het bepalen van de omvang van de civielrechtelijke schadevergoeding van slachtoffers in de strafprocedure adequaat oplost. Met name de problemen met het bepalen van de omvang van zaakschadevorderingen, niet-complexe letselschadevorderingen en immateriële schadevorderingen worden door de overwegingen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* adequaat opgelost. Problemen bij het bepalen van de omvang van complexe letselschadevorderingen, immateriële schadevorderingen waarin het geestelijk-letselvereiste toegepast dient te worden en shockschadevorderingen worden niet ondervangen door de overwegingen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest*.

Mijns inzien is het *Overzichtsarrest* toereikend om onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen bij vermogensschade te voorkomen. Indien de strafrechter de aandachtspunten uit het *Overzichtsarrest* volgt en vaker gebruik maakt van zijn schattingsbevoegdheid kunnen onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen bij zaakschade voorkomen worden. De Hoge Raad en de literatuur signaleren naast de nauwkeurige schadebegroting geen aanvullende problemen bij het beoordelen van de omvang van zaakschade. De terughoudendheid van de strafrechter om gebruik te maken van zijn schattingsbevoegdheid bij vermogensschade is gezien zijn beperkte expertise begrijpelijk. Met het verstrijken van tijd en het *Overzichtsarrest* zal het de strafrechter steeds makkelijker afgaan om vermogensschade te schatten. Het *Overzichtsarrest* is dan ook toereikend om de problemen bij het beoordelen van de omvang van zaakschade op te lossen.

De aandachtspunten van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* zullen een deel van de niet-ontvankelijkheidsverklaringen bij letselschadevorderingen voorkomen. Eenvoudige letselschadevorderingen kunnen binnen de strafprocedure worden afgehandeld door de strafrechter. Meeste letselschade kostenposten, zoals medische kosten, kunnen eenvoudig onderbouwd worden door het slachtoffer. Indien de omvang van de letselschade niet concreet kan worden begroot kan de strafrechter gebruik maken van zijn schattingsbevoegdheid. Voor letselschade zullen er enkele kostenposten zijn waarvan de vaststelling van de omvang van de schade een onevenredige belasting van het strafgeding oplevert. Voor dergelijke gevallen biedt de mogelijkheid om de vordering te splitsen een geschikte oplossing. Complexe letselschadevorderingen kunnen hierdoor niet behandeld worden binnen de strafprocedure.

²¹⁸ Kottenhagen 2010, p. 4.

Voor deze complexe letselschadevorderingen biedt het *Overzichtsarrest* geen adequate oplossing. Immers is gebleken dat veel slachtoffers zich niet wenden tot de civiele rechter voor het verhalen van letselschade omdat de emotionele belasting en de kosten die gepaard gaan met een civiele procedure te hoog zijn.

Naar mijn verwachting zal *Overzichtsarrest* een grote invloed hebben op de huidige manier waarop de omvang van schadevorderingen in geval van aantasting in persoon op andere wijze worden beoordeeld. Het *EBI-arrest* biedt een uitkomst voor (ernstige) misdrijven. De strafrechter kan in strafzaken waarin sprake is van een ernstige normschending een immateriële schadevordering toekennen indien het slachtoffer de ernstige gevolgen hiervan onderbouwd. Omdat er bij meeste strafbare feiten gesteld kan worden dat er sprake is van een ernstige normschending ondervangt het *Overzichtsarrest* veel immateriële schadevorderingen bij aantasting in de persoon. Het geval kan zich voordoen dat er slachtoffers zijn die alsnog aan het geestelijk-letselvereiste dienen te voldoen omdat er geen sprake is van een ernstige normschending. In deze gevallen zal het *Overzichtsarrest* geen uitkomst bieden. Zolang het geestelijk-letselvereiste als excessief wordt ervaren zullen strafrechters bewust blijven afwijken van de geldende civiele normen. Vermoedelijk zullen de problemen hiermee beperkt blijven omdat er bij minder immateriële schadevorderingen aangetoond dient te worden dat er aan het geestelijk-letselvereiste is voldaan sinds het *EBI-arrest*.

Nu de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* overweegt dat shockschadevorderingen niet geschikt zijn voor behandeling binnen de strafprocedure staat op voorhand al vast dat de overwegingen van de Hoge Raad onvoldoende zullen zijn om de niet-ontvankelijkheidsverklaringen van shockschadevorderingen te voorkomen. Hiernaast is gebleken uit het jurisprudentieonderzoek van Engelhard dat sommige strafrechters alsnog shockschadevorderingen toekennen in de strafprocedure.

Uit de literatuur en jurisprudentie blijken dat er na de overwegingen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* nog problemen zijn met het beoordelen van de omvang van schadevorderingen in de strafprocedure. Ten eerste worden complexe letselschadevorderingen niet-ontvankelijk verklaard omdat het bepalen van de omvang van de schade een onevenredige belasting van het strafgeding oplevert. Verder blijkt dat schadevorderingen in geval van aantasting in de persoon niet-ontvankelijk verklaard dienen te worden indien niet wordt voldaan aan het geestelijk-letselvereiste. Omdat strafrechters het geestelijk-letselvereiste als onredelijk ervaren wordt hier door de strafrechter van afgeweken. Tot slot blijkt dat shockschadevorderingen zich niet lenen voor behandeling binnen de strafprocedure omdat deze doorgaans een onevenredige belasting voor het strafgeding opleveren. Om bovengenoemde redenen wordt hierna besproken of het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering en de verbeteringsvoorstellen in de literatuur een geschikte oplossing vormen voor deze problemen.

4.2. Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering en overige verbeteringsvoorstellen

Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering

Om ervoor te zorgen dat slachtoffers van letselschade als gevolg van gewelds- en zedendelicten hun schade binnen de strafprocedure vergoed kunnen krijgen heeft de wetgever het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering geïntroduceerd. Hoewel het begrijpelijk is dat de wetgever zoveel mogelijk vorderingen binnen de strafprocedure wilt behandelen moet er ook rekening gehouden worden met de beperkte expertise van de strafrechter. De strafrechter kan immers minder complexe letselschadevorderingen in de strafprocedure blijven behandelen. Door vaker gebruik te maken van zijn schattingsbevoegdheid kan voorkomen worden dat deze niet-ontvankelijk worden verklaard. De complexe schadeposten kunnen van de vordering worden afgesplitst en doorverwezen worden naar de civiele rechter. Hiermee wordt tevens gewaarborgd dat deze complexe schadeposten worden beoordeeld door een civiele rechter die hier gespecialiseerd in is.

De erkenning van de wetgever dat de begroting van complexe letselschadevorderingen doorgaans dermate complex is dat slachtoffers in het strafrecht *de facto* niet aan de civiele maatstaven kunnen voldoen, kan worden gezien als een belangrijke ontwikkeling. Het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering heeft rekening gehouden met de beperkte mogelijkheid van bewijslevering door slachtoffers in het strafproces en het waarborgen van het zwijgrecht van de verdachte.²¹⁹ Omdat er al in de strafprocedure is beslist over de strafoplegging van de verdachte staat de afzonderlijke procedure minder op gespannen voet met het zwijgrecht van de verdachte. Tevens is er meer ruimte voor bewijslevering door het slachtoffer.²²⁰ Dit zou een aanzienlijke verbetering zijn voor de procespartijen en biedt het slachtoffer meer mogelijkheid om de (volledige) schade in het strafproces te verhalen.

De uitbreiding van slachtofferrechten in het strafrecht staat namelijk steeds meer op gespannen voet met het zwijgrecht van de verdachte.²²¹ Indien een verdachte de vordering van de benadeelde partij niet of onvoldoende betwist, zal de strafrechter uitgaan van de juistheid van de daaraan ten grondslag gelegde feiten.²²² De betwisting van de vordering benadeelde partij kan echter een andere aanpak vergen dan de weerlegging van de strafrechtelijke verdenkingen.²²³ Nu vorderingen steeds omvangrijker worden, is het voor de verdachte noodzakelijker geworden om de vordering gemotiveerd te betwisten. Deze gemotiveerde betwisting kan echter een negatieve uitwerking hebben op het zwijgrecht en de strategie in de strafprocedure van de verdachte.²²⁴

Verder is een belangrijk onderdeel van de vordering benadeelde partij de voorschotregeling. Een van de grootste voordelen voor slachtoffers is dat zij bij een toekenning van een schadevordering in de strafprocedure niet verantwoordelijk zijn van het verhalen hiervan. Het slachtoffer kan hiernaast in aanmerking komen voor een voorschot van de overheid. Het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering is gedeeltelijk aangehouden totdat onderzoek heeft

²¹⁹ Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 39.

²²⁰ Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering, MvT, p. 38.

²²¹ Lindenbergh 2014, p. 1962.

²²² HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, NJ 2019/379 (*Overzichtsarrest*), r.o. 2.8.3.

²²³ Lindenbergh 2014, p. 1962.

²²⁴ Lindenbergh 2014, p. 2962.

uitgewezen of het financieel haalbaar is om de voorschotregeling op te nemen in het wetsvoorstel. Hierdoor kan het zijn dat het afschaffen van de voorschotregeling wordt ingetrokken. Hiermee zal dit probleem dan ook verholpen zijn.

Het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering is naar mijn mening een minder geschikte oplossing. De beperkte expertise van de strafrechter wordt hiermee niet ondervangen. Om deze reden rijst de vraag dan ook of het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering een toegevoegde waarde heeft. Immers biedt dit wetsvoorstel geen oplossing voor het probleem dat de expertise bij de strafrechter ontbreekt voor complexe schadeposten. Deze complexe schadeposten kunnen mijns inzien beter behandeld worden door de civiele rechter. De suggestie van de Raad van Rechtspraak om een kosteloze verwijzing naar de civiele rechter aan te bieden is daarentegen naar mijn mening meer geschikt. Complexe letselschadevorderingen kunnen beter behandeld worden binnen de civiele procedure door een civiele rechter die hierin gespecialiseerd is.

Materiele letselschade

Lindenbergh en Schijns hebben voorgesteld om een specifieke normering voor letselschadevorderingen op te nemen. Een normering van letselschadevordering voorkomt een complexe shadebegrotingsprocedure. Mijns inzien is de suggestie van Lindenbergh en Schijns om materiele letselschade te normeren een geschikte oplossing. Met dit verbeteringsvoorstel kan de strafrechter ook complexe letselschadevorderingen behandelen binnen de strafprocedure. De beperkte expertise van de strafrechter wordt hiermee ook ondervangen omdat een complexe shadebegrotingsprocedure hiermee wordt voorkomen.

Immateriële schade

Sinds het *EBI-arrest* is het eenvoudiger voor de strafrechter om de omvang van immateriële schadevorderingen te beoordelen bij aantasting in de persoon indien er sprake is van een ernstige normschending. Er zullen nog overige gevallen zijn waarin er geen sprake is van een ernstige normschending en alsnog voldaan moet worden aan het geestelijk-letselvereiste. Vermoedelijk zal er maar in een beperkt aantal gevallen sprake zijn van immateriële schadevorderingen waar het geestelijk-letselvereiste toegepast dient te worden.

De suggestie in de literatuur van Felix en Schild om een wettelijke grondslag voor vergoeding van immateriële schade bij misdrijven tegen de persoon te invoeren is mijn inziens geen geschikte oplossing. Dit verbeteringsvoorstel is sinds het *EBI-arrest* achterhaald. Nu de strafrechter immateriële schadevorderingen kan toekennen indien er sprake is van een ernstige normschending en de ernstige gevolgen hiervan zijn onderbouwd door het slachtoffer komen slachtoffers bij misdrijven tegen de persoon al in aanmerking voor vergoeding van de geleden immateriële schade. Het opnemen van een wettelijke grondslag voor vergoeding van immateriële schade bij misdrijven tegen de persoon heeft sinds het *EBI-arrest* geen toegevoegde waarde.

Hiernaast stelt Lindenbergh voor om normeringen te gebruiken en pleit van Can voor een motiveringsvereiste. Mijn inziens zijn deze verbeteringsvoorstellen minder geschikt. De reden waardoor sommige rechters afwijken de geldende civiele normen vloeit voort uit de opvatting dat het geestelijk-letselvereiste onredelijk is. Met deze verbeteringsvoorstellen blijft het geestelijk-letselvereiste immers onveranderd. Bovendien heeft de Hoge Raad zich al

uitgesproken over normering van immateriële schade, omdat de omvang van een verplichting tot schadevergoeding van schade op basis van aantasting in de persoon zich niet forfaitair laat vaststellen gezien het hoogst persoonlijke karakter van de vordering. Specifieke normering voor immateriële schade in het strafrecht of het gebruik van bestaande normeringen als richtlijn worden dan ook mede hierom niet als gepaste oplossingen gezien.

Secundaire slachtoffers van misdrijven

Kottenhagen stelt voor om het confrontatie criterium te verruimen. Hierdoor komen meer shockschadevorderingen in aanmerking voor vergoeding. De suggestie van Kottenhagen om het confrontatie criterium te verruimen gaat mijns inziens te ver. Terwijl een versoepeling van het confrontatiecriterium een zeer begrijpelijke wens is, zeker in gevallen van ernstige misdrijven, laat dit ook onverlet dat een shockschadevordering zich in het algemeen niet leent tot behandeling in een strafproces. De complexiteit van de maatstaf, de hoge bewijslast voor het aantonen van geestelijk letsel en het subsidiaire karakter van de vordering benadeelde partij zullen door deze versoepeling onveranderd blijven.

Hiernaast stelt Lindenbergh dat secundaire slachtoffers enige compensatie kunnen krijgen door een affectieschadevordering in te dienen. Het belang van secundaire slachtoffers om een shockschadevordering in te dienen is afgenomen sinds de mogelijk om affectieschade te verhalen in de strafprocedure. Hierbij wordt echter geen rekening gehouden met de situatie waarin een slachtoffer in aanmerking komt voor vergoeding van shockschade en affectieschade. Mijns inziens hebben deze slachtoffers dan ook, naast hun recht op affectieschade wegens verdriet, recht op schadevergoeding wegens het door hen geleden geestelijk letsel. De stelling dat slachtoffers genoeg moeten nemen met de vergoeding van affectieschade, omdat de vaststelling van shockschade als te complex wordt beschouwd, gaat dan ook niet op. Bovendien zijn er slachtoffers die enkel recht hebben op shockschade omdat zij niet binnen de kring van gerechtigden van affectieschade vallen.

De verbeteringsvoorstellen in de literatuur zijn in mijn mening onvoldoende om de problemen bij het bepalen van de omvang van shockschadevorderingen binnen de strafprocedure te ondervangen. Hoewel de suggestie van de Raad van Rechtspraak om een kosteloze verwijzing naar de civiele rechter aan te bieden aan slachtoffers is voorgesteld voor letselschadevordering, zou deze mijns inzien het meest toepasselijk zijn voor shockschadevorderingen. Door shockschadevorderingen op te nemen in het Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering kan voorkomen worden dat er een juridische optie openstaat voor slachtoffers waarvan feitelijk geen gebruik gemaakt kan worden.

Overige verbeteringsvoorstellen

LANGSZ heeft voorgesteld het voegingscriterium aan te passen zodat de strafrechter een vordering van de benadeelde niet enkel niet-ontvankelijk verklaart omdat de hoeveelheid vorderingen een onevenredige belasting van het strafproces oplevert. Dit verbeteringsvoorstel houdt echter geen rekening met het subsidiaire karakter van de vordering benadeelde partij. De mogelijkheid voor de strafrechter om een vordering niet-ontvankelijk te verklaren is dan ook essentieel. Zonder deze mogelijkheid zou dit een ingrijpende invloed hebben op de rechten van de verdachte en het tempo waarmee strafzaken afgehandeld kunnen worden.

Schijns stelt voor een schriftelijke ronde in te lassen, een *veroordeling tot schadevergoeding op te maken bij staat* mogelijk te maken of de rol van private verzekeringen uit te breiden.

Deze suggesties zouden een groot verschil maken voor de procespartijen en de rechterlijke macht, maar vormen geen geschikte oplossing. De suggesties van Schijns hebben namelijk alleen invloed op niet goed onderbouwde vorderingen of leggen het verhaalsrisico neer bij verzekeraars, die zich beroepen op de opzetclausule. Onnodige niet-ontvankelijkheidsverklaringen worden hiermee niet voorkomen.

4.3. Afsluitende opmerkingen

Voordat de vordering benadeelde partij binnen het strafproces op de juiste wijze behandeld kan worden zullen meerdere veranderingen moeten plaatsvinden. De richtlijnen van de Hoge Raad in het *Overzichtsarrest* zullen de problemen met zaakschadevorderingen, niet-complexe materiële letselschadevorderingen en immateriële schadevorderingen bij ernstige normschendingen grotendeels oplossen. Daarentegen zijn de handvatten uit het *Overzichtsarrest* onvoldoende om de problemen met complexe letselschadevorderingen, immateriële schadevorderingen waarin voldaan moet worden aan het geestelijk-letselvereiste en shockschadevorderingen op te lossen. Dit wordt veroorzaakt door de beperkte expertise van de strafrechter, de opvatting van strafrechters dat het geestelijk-letselvereiste onredelijk is en de overweging van de Hoge Raad dat shockschadevorderingen zich niet lenen voor behandeling binnen de strafprocedure.

5. Literatuurlijst

Asser/Sieburgh 6-IV 2019

C.H. Sieburgh, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel IV. De verbintenis uit de wet*, Deventer: Wolters Kluwer 2019.

Asser/Sieburgh 6-II 2017

C.H. Sieburgh, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel II. De verbintenis in het algemeen, tweede gedeelte*, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Buisman 2020

S.S. Buisman, 'Schadevergoeding in de strafprocedure: de wederzijdse relatie tussen het strafrecht en privaatrecht', *DD* 2020, afl. 6, p. 493-512.

Van Can 2020

S. van Can, 'Willekeur in immateriële schadevergoeding: over het onbegrip over de strafrechtspraktijk van de immateriële schadevordering wegens psychische schade bij het slachtoffer', *NJB* 2020, afl. 22, p. 1386-1599.

Duker 2018

M.J.A. Duker, 'Vergoeding van immateriële schade in het strafproces wegens aantasting in de persoon', *TWPS* 2018, afl. 31, p. 234-241.

Engelhard 2019

E.F.D. Engelhard, 'Ruimer baan voor smartengeld bij 'persoonsaantastingen op andere wijze' zonder dat sprake is van geestelijk letsel', *AV&S* 2019, afl. 6, p. 205-212.

Engelhard 2015

E.S. Engelhard, M.R. Hebly & I. van der Zalm, 'De shockschadevordering in het strafproces', *TVP* 2015, afl. 4, p. 87-96.

Felix 2019

I. Felix & A. Schild, 'Stelplicht, bewijsverdeling en de civiele vordering van de benadeelde partij in het strafproces', *NJB* 2019, afl. 13, p. 850-857.

Felix 2019a

I. Felix & A. Schild, 'Rechtstreekse schade en causaal verband bij de vordering van de benadeelde partij in het strafproces', *NJB* 2019, afl. 23, p. 1654-1662.

Felix 2020

I. Felix & A. Schild, 'De vergoeding van immateriële schade in het strafproces', *NJB* 2020, afl. 12, p. 814-823.

Hartlief 2021

T. Hartlief e.a., *Verbindenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer: Wolters Kluwer 2021.

Hebly 2020

M.R. Hebly, 'Over vaststelling van zaakschade', *NTBR* 2020, afl. 1, p. 4-14.

Janssen 2020

J. Janssen, 'Belangrijke keuzes voor get slachtoffer in het strafproces!', *NJB* 2020, afl. 32, p. 2398-2399.

Kottenhagen 2010

R.J.P. Kottenhagen, 'Shockschade en het vereiste van de directe confrontatie – een gemiste kans', *NTBR* 2010, afl. 17, p. 130-135.

Lindenberg 2019

S.D. Lindenberg, 'Smartengeld wegens spanning, frustratie, ergernis en (ander) onbehagen? Over het begrip 'persoonsaantasting' buiten lichamelijk en geestelijk letsel', *NTBR* 2019, afl. 6, p. 122-130.

Lindenberg 2018

S.D. Lindenberg, 'Affectieschade en shockschade, onderscheid, samenloop, vooruitblik', *TVP* 2018, afl. 4, p.142-147.

Lindenberg 2018a

S.D. Lindenberg, 'De wet affectieschade in werking', *VR* 2018, afl. 11, p. 406-414.

Lindenberg 2014

S.D. Lindenberg, 'De letselschadevordering in het strafproces: dat moet beter kunnen', *NJB* 2014, afl. 38, p. 2696-2702.

Rijnhout 2020

R. Rijnhout, 'Van bijzonder letsel naar bijzondere normschendingen en beyond', *VR* 2020, afl. 7/8, p. 194-206.

Schipper 2019

N.A. Schipper, 'De Hoge Raad over de vordering benadeelde partij: op welke punten is er ruimte over voor verduidelijking en/of heroverweging', *TPWS* 2019, afl. 37, p. 254-261.

Schijns 2019

A. Schijns, 'Voorstel Innovatiewet Strafvordering: misdrijfslachtoffers van klapluik naar valluik', *NJB* 2019, afl. 34, p. 2502-2505.

Schijns 2017

A. Schijns, 'Slachtofferrechten in het strafproces – de theorie en de praktijk', *VR* 2017, afl. 7/8 p. 258-263.

Schijns 2015

A.J.J.G Schijns, 'De letselschadevordering van het slachtoffer in het strafproces: een zwakte in de strafrechtelijke slachtofferbescherming. Enkele oplossingsrichtingen voor een verbetering van het schadeverhaal na een misdrijf', *TPWS* 2015, afl. 9, p. 33-40.

Verheij 2020

A. Verheij, 'EBI-arrest: een nieuwe koers. Hoge Raad zet in EBI-arrest nieuwe koers in met betrekking tot vergoeding van immateriële schade buiten fysiek en geestelijk letsel – maar waarom?', *NJB* 2020, afl. 12, p. 824-831.

Verheij 2020a

A. Verheij, 'Ontwikkelingen vergoeding immateriële schade in 2020', *VR* 2021, afl. 1, p. 13-17.

Kamerstukken:

Kamerstukken II 1989/1990, 21345, 3 (MvT)

Kamerstukken II 2004/2005, 30143, 3 (MvT).

Consultatieversie Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering.

Kamerstukken II 2020/21, 35869, 3, pg. 15-16 (MvT).

Advies Rvdr Wetsvoorstel Innovatie Strafvordering

Rapport *Financiële consequenties voor de Staat van toepassing Voorschotregeling*.

Jurisprudentie:

HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, *NJ* 2019/379, m.nt. W.H. Vellinga

(*Overzichtsarrest*).

HR 19 juli 2019, ECLI:NL:HR:2019:1278, *RvdW* 2019/914 (*Groningse aardbevingsschade*).

HR 15 maart 2019, ECLI:NL:HR:2019:376 (*EBI-arrest*).

HR 22 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5356 (*Taxibus-arrest*).

HR 1 juli 2014, ECLI:NL:PHR:2014:632 (*Roberts M. arrest*).

HR 9 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI8583 (*Kleijnen c.s./Reaal Schadeverzekeringen-arrest*).

HR 27 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2201

HR 3 juli 2007, ECLI:NL:PHR:2007:BA5624.

HR 7 mei 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO2786, *NJ* 2005/76, m.nt. C.J.H. Brunner (*A. en N./Hiddema*)

HR 29 juni 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW1519, *JA* 2012/147, m.nt. S.D. Lindenbergh (*Blauw oog-arrest*)

HR 9 juli 2004, ECLI:NL:PHR:2004:AO7721, m.nt. J.B.M. van der Vranken (*Groningse oudejaarsrellen*)

HR 20 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2775 (*Oogmerk-arrest*)

HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496.